

Recepcija romana Kristiana Novaka

Krznar, Tin

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:865096>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Tin Krznar

**RECEPCIJA ROMANA KRISTIANA
NOVAKA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

Tin Krznar

**RECEPCIJA ROMANA KRISTIANA
NOVAKA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Davor Piskač

Zagreb, 2020.

Rad posvećujem roditeljima, Slobodanu i Dubravki.

Sažetak

Rad se bavi recepcijom triju romana Kristiana Novaka (*Obješeni*, *Črna mati zemla*, *Ciganin, ali najljepši*) u književnom, društvenom, kulturnom i političkom životu Hrvatske od njihova objavljivanja do danas. U radu se želi ukazati na više vidova te recepcije koji obuhvaćaju ne samo književni tekst već i osobu autora te cjelokupno društveno-povijesno ozračje u kojemu se književni tekst pojavio. Da bi se osvijetlila različita lica recepcije prikazuju se odabrani književnoznanstveni i publicistički tekstovi koji izdvajaju tematske i strukturne elemente romana koji ih svrstavaju u natprosječno uspješna i intrigantna književna djela.

U radu se opisuju i adaptacije romana *Črna mati zemla* i *Ciganin, ali najljepši* u vrlo uspješne kazališne predstave koje i same reflektiraju određen način čitanja i razumijevanja književnoga teksta. Rad propituje, osim toga, i složene čimbenike koji utječu na uspjeh književnog djela kod čitateljske publike. U rješavanju toga problema posebno se pokazao korisnim pojam *horizonta očekivanja* poznat iz *estetike recepcije* Hansa Roberta Jaussa. U radu se nastojalo pokazati da se u komunikacijskom modelu *autor – djelo – čitatelj* radi o dvosmjernoj komunikaciji u kojoj čitatelj gradi tekst djela gotovo u istoj mjeri kao i autor. Na primjerima Novakovih romana može se vidjeti da je i on kao autor promišljao upravo o čitatelju kao važnom sukreatoru književnoga djela.

Ključni pojmovi

recepcija, horizont očekivanja, čitatelj, Kristian Novak, *Črna mati zemla*, *Ciganin, ali najljepši*, *Obješeni*

Abstract

This paper represents the reception of three novels written by Kristian Novak in the perspective of the social, cultural, and political point of view of the Croatian literature. The aim of this paper is to point out several aspects of the reception of the novels, which include not only the literary text but also the author himself and the entire socio-historical atmosphere in which the literary text appeared. In order to shine a light on different aspects of the reception, selected literary criticism and opinion essay presented, which highlight the

thematic and structural elements of the novel that classify them as above-average successful and intriguing literary works. The paper also describes the adaptations of the novels *Črna mati zemla* and *Ciganin, ali najljepši*, in very successful plays that themselves reflect a certain way of reading and understanding a literary text. Apart from that, the paper also questions complex factors that influence the success of a literary work among the readership. The notion of *the horizon of expectation* from Hans Robert Jauss's *aesthetic of reception* has proved particularly useful in solving this problem. The paper strives to illustrate that the author - the text - the reader communication model is based on two-way communication in which the reader builds the text almost to the same extent as the author. The examples of (from) Novak's novels indicate that he as an author also thought about the reader as an important co-creator of a literary work.

Key words:

reception, the horizon of expectation, reader, Kristian Novak, *Črna mati zemla*, *Ciganin, ali najljepši*, *Obješeni*

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Teorijska podloga rada	3
3. Biografija Kristiana Novaka	6
4. Recepcija romana Kristiana Novaka	8
4.1. <i>Hibridni horizont očekivanja u romanu Črna mati zemla</i>	8
4.2. <i>Auroreferencijalnost u romanu Objješeni</i>	12
4.3. <i>Autobiografski sloj u romanu Črna mati zemla</i>	15
4.4. <i>Izgradnja stereotipa u romanu Ciganin, ali najljepši</i>	25
5. Zaključak	33
Literatura	35
<i>Internetski izvori</i>	36

1. Uvod

U ovome radu nastoje se prikazati dva različita vida recepcije književnog djela. Jedan se odnosi na odjek djela kod čitatelja i književne kritike, a drugi na utjecaj izvanknjiževnih činjenica (biografski podatci o autoru, aktualna društveno-povijesna situacija, očekivanja čitateljske publike) na formu i sadržaj djela. Rad će osvjetliti složenost različitih čimbenika koji utječu na recepciju književnog djela, na njegovu veću ili manju popularnost kod čitateljske publike i književne kritike u vremenu njegova nastanka. Kako su romane Kristiana Novaka, *Črna mati zemla* i *Ciganin, ali najljepši*, nastale u drugom desetljeću 20. stoljeća, dakle u našoj suvremenosti, hrvatski čitatelji i kritičari obasuli hvalospjevima, a njihova autora proglasili književnom zvijezdom, predmet proučavanja nije bilo teško odabrati.

U radu se opisuje recepcija triju romana Kristiana Novaka od njihova nastanka (pa i u fazi nastajanja) do njihove raščlambe i tumačenja u znanstvenim i diplomatskim radovima. Prema ideji utemeljitelja teorije recepcije Hansa Roberta Jaussa da se *umjetnosni karakter* djela može odrediti *po vrsti i stupnju njegova djelovanja na neku pretpostavljenu publiku* (Beker, 1999, 281–301) u radu se izdvajaju oni elementi koje su kritičari, znanstvenici, pa i *obični* ljubitelji čitanja izdvojili kao ključne za izvrsnost nekog od ovih romana.

U prvom dijelu poglavlja *Teorijska podloga* rada opisać će se Jaussova teorija recepcije kako bi se razvila znanstvena i teorijska podloga za razumijevanje recepcije Novakovih romana. U biografiji pisca iznijet će se važniji i zanimljiviji podaci iz njegova života te znanstveno-nastavna djelatnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i Filozofskom fakultetu u Rijeci.

Središnji dio rada nosi naslov *Recepcija romana Kristiana Novaka* i općenito se osvrće na osobitosti koje su dovele do Novakova književnog uspjeha poput aktualne tematike i uvođenja prostora Međimurja i kajkavskog dijalekta u suvremenu hrvatsku književnost te prikazuje recepciju Novaka u relevantnim znanstvenim i kritičkim publikacijama.

2. Teorijska podloga rada

U Njemačkoj se književnoj teoriji nakon Drugog svjetskog rata razvilo učenje o interpretaciji. Ono se temeljilo na nekim idejama ruskih formalista i novih kritičara, a bilo je i pod izravnim utjecajem lingvističke stilistike. Polazeći od detalja, teorija interpretacije želi povezati sve elemente književnog djela u jedinstvenu cjelinu. Ona se zasniva na svojevrsnom odbacivanju svega što ne pripada tekstu samome: interpretacija tako ne bi trebala uzimati u obzir mjesto i vrijeme nastanka djela, kulturno-povijesno razdoblje, piščevu osobnost, interpretatorove predrasude i njegovu subjektivnost, odnosno „interpretatoru je odustati od svakog prethodnog znanja koje bi moglo ometati čisto zrenje...” (Stamać, 1986, 581) Iako tvrde da ih ništa izvan samog teksta ne interesira (imanentna interpretacija), predstavnici teorije interpretacije ipak uzimaju u obzir i neke druge okolnosti vezane uz književno djelo, npr. autora. Posebno pak ističu da svaka analiza književnog djela treba početi od dojma, tj. od doživljaja djela.

Na teoriju interpretacije ponajviše su utjecala djela švicarskog germanista Emila Staigera (*Osnovni pojmovi poetike, Umijeće interpretacije*). U šezdesetim godinama dvadesetog stoljeća pojavom teorije recepcije, čijim se utemeljiteljem smatra teoretičar književnosti sa sveučilišta u Konstanzu, profesor Hans Robert Jauss, čitatelj postaje aktivni sustvaratelj književnog djela:

U trokutu što ga tvore autor, djelo i publika nije publika samo pasivni dio, lanac pukih reakcija, nego je i sama opet povijesnotvorna energija. Povijesni život književnoga djela ne može se zamisliti bez aktivnoga udjela njegova adresata. Jer djelo tek njegovim posredovanjem stupa u promjenljivi iskustveni obzor kontinuiteta u kojem se zbiva neprekidno pretvaranje prostodušna primanja u kritičko razumijevanje, pasivne recepcije u aktivnu, priznatih estetičkih norma u novu produkciju koja ih nadmašuje. (Jauss u: Beker, 1999, 282 – 283)

Recepcija je prema Jaussovu tumačenju društveno-povijesni fenomen koji označava prijem djela u određenoj društvenoj i kulturnoj zajednici (Lešić, 2003, 25). Čitatelj, prema Jaussu, interpretira i shvaća književno djelo *na podlozi cijelog jednog sistema književnosti koji je na snazi u datom historijskom trenutku.*

Čitajući određeno djelo, čitatelj ga uspoređuje s djelima koja je ranije čitao, stil uspoređuje sa stilom drugih romana istog autora, jezične osobitosti djela promatra na temelju ranije stečenog znanja o drugom jeziku ili dijalektu na kojem je djelo napisano: *Književno djelo, i kad se ukazuje novim, ne prezentira se kao apsolutna novost u obavijesnom vakuumu, nego predisponira svoju*

publiku nagovještajima, otvorenim i skrivenim signalima, dobro znanim obilježjima ili implicitnim uputama za posve određen način recepcije. (Jauss u: Beker, 1999, 286)

Dakle, čitatelj je *reprezentativan član jedne zajednice u kojoj vlada određeni sistem vrijednosti.* Čitatelj može, ali ne mora biti svjestan tog sustava vrijednosti budući da kao član zajednice jednostavno usvaja njezin sustav. Sam sustav vrijednosti određene zajednice u čitateljevoj svijesti stvara *horizont očekivanja*, pojam koji je Jauss preuzeo od Hansa Georga Gadamera. Gadamer je u svojem djelu *Istina i metoda* iz 1960. zaključio kako se u svakoj interpretaciji filozofskih i umjetničkih djela isprepliću dva *horizonta* – *horizont autora* i *horizont tumača* (Lešić, 2003, 24). Shvaćajući da čitatelj u tekstu može pronaći neko drugo značenje od onog koje mu je dao autor, Gadamer ističe kako je *razumijevanje uvijek produktivna aktivnost.* Jauss je, slijedeći Gadamera, naglašavao da je *razumijevanje književnog djela uvijek proces ovakvih naizgled posebnih horizonata.* Čitatelj je u tom procesu jedini stvarni činitelj književne komunikacije, u čijoj svijesti postoje kolektivne i za određeno vrijeme karakteristične čitateljske navike, uvjerenja, predrasude, ideje i ideali koji čine *horizont očekivanja.*

Svako je književno djelo, prema Jaussu, podložno *horizontu očekivanja* pojedinog čitatelja te ga može opravdati ili ga može, književnim inovacijama, jezičnim osobitostima i tematikom, opovrgnuti i na taj način iznenaditi čitatelja. Jauss smatra kako su književnost i horizont čitateljskih očekivanja međusobno uvjetovani jer se djelo ne može tumačiti samo u svjetlu autorove namjere i njegova stvaranja, već se, u suvremenoj interpretaciji, promatra u interakciji i međusobnom djelovanju s horizontom čitatelja.

U *Pojmovniku suvremene književne teorije* Vladimir Biti, dajući sažeti pregled razvoja književne teorije povezane s pojmom *recepcije*, spominje pojam *književne kompetencije* koji u teoriju uvodi Jonathan Culler s ciljem utvrđivanja ispravnog načina čitanja i interpretacije književnog djela (Biti, 1997, 337). Culler je književnu kompetenciju, prema Hrvatskoj enciklopediji, definirao kao sklop pravila, konvencija i žanrova kojima se čitatelj služi u procesu razumijevanja književnoga teksta. Kritičari Cullerova modela smatrali su kako se književna kompetencija ne stječe jednako spontano kao jezična kompetencija koju čovjek stječe svakim novim razgovorom te da je književna kompetencija rezervirana samo za akademski obrazovane (Biti, 1997, 337). Međutim, imajući u vidu Jaussov pojam *horizonta očekivanja*, može se zaključiti kako svaki čitatelj, koji je nositelj istih vrijednosti kao i pisac, posjeduje kompetencije koje su mu

potrebne za razumijevanje piščeva teksta. Sličnu je misao, prema Bitiju, kroz koncept *interpretativne zajednice* razvio Stanley Fish.

Fisheva *interpretativna zajednica* polazi od sličnih pretpostavki kao i Jaussov *horizont očekivanja*. *Interpretativna zajednica* pripisuje zajedničke vrijednosti i sustav značenja svojem članu, *čitatelju*, pomoću kojih on stječe *književnu kompetenciju*, vještinu interpretacije književnog djela (Biti, 1997, 337). Fish briše mogućnost individualnog čitateljskog pridavanja značenja nekom djelu i smatra da se sličnosti u interpretaciji nekog književnog djela dvaju različitih čitatelja mogu objasniti upravo zahvaljujući tome što oni pripadaju istoj interpretativnoj zajednici.

Osim teorije recepcije, za razumijevanje Novakovih romana potrebno je razjasniti i što je to autobiografija, autoreferencijalnost te stereotip. Autobiografija najčešće preuzima strukturne karakteristike romana, a moderni i postmoderni romani posežu za nekim obilježjima autobiografije, poput pripovijedanja unutarnje perspektive u prvom licu, kako bi sebi donijeli vjerodostojnost koju ima autobiografija (Biti, 1997, 15-16).

Autoreferencijalnošću bavi se Dragica Dujmović Markusi u doktorskom radu *Autoreferencijalnost u pripovjednoj prozi Ranka Marinkovića*. Autorica uspoređuje različite definicije pojma kako bi dobila uvid u funkciju autoreferencijalnosti unutar teksta. U radu se navode definicije Vladimira Bitija, Dubravke Oraić Tolić i Pavla Pavličića. Vladimir Biti u *Pojmovniku suvremene književne teorije* autoreferencijalnost određuje kao *dimenziju kojom tekst upozorava na situaciju, kontekst ili subjekt vlastita iskazivanja, na vlastitu kompoziciju, strukturu, kod, propozicijsku ili žanrovsku pripadnost* (Biti, 1997, 23). Dubravka Oraić Tolić u članku *Autoreferencijalnost kao metatekst i kao ontotekst* pojam navodi kao *književnoumjetnički postupak* koji je podvrsta *metatekstualnosti* i koji se može odrediti kao *autometatekstualnost, samosvijest teksta* (Oraić Tolić u: Dujmović Markusi, 2016, 8-9). Pavao Pavličić će, prema Dujmović Markusi, u članku *Čemu služi autoreferencijalnost?* odvojiti pojmove navedene u definiciji Oraić Tolić te se, u njegovu razmatranju, autoreferencijalnost odnosi na tekst koji govori isključivo o sebi samom, a metatekstualnost označava tekst koji se osvrće na književnost općenito (Pavličić u: Dujmović Markusi, 2016, 9). Dujmović Markusi će iz navedenih definicija zaključiti kako se pojam autoreferencijalnosti odnosi na *književnoumjetnički postupak u čijem su središtu autor i njegova poetika koji su postali predmetom vlastitoga teksta što znači da se u književnom djelu tematizira literarnost tog istog djela ili ostalih djela toga autora* (Dujmović Markusi 2016, 9).

Pojam *stereotip* možemo, prema Hrvatskoj enciklopediji, odrediti kao *sklop pojednostavljenih i pretjerano uopćenih osobina koje se pridaju pripadnicima neke društvene skupine*¹. Češće je riječ o negativnim značajkama, a kao primjere možemo navesti stereotipe o stanovnicima nekih hrvatskih krajeva i mjesta poput onih o navodnoj škrtosti Bračana, zagorskoj sklonosti alkoholu te lijenosti Dalmatinaca.

3. Biografija Kristiana Novaka

Kristian Novak je, uz to što je književnik, sociolingvist i profesor na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Rođen je 14. svibnja 1979. u Njemačkoj, u gradiću Baden-Badenu. Bilo je to privremeno prebivalište Novakovih roditelja, međimurskih *gastarbajtera*. Otac, inženjer, radio je u Mercedes Benzu, a majka u tvornici kožnih prerađevina Salamander Bund. U prvim godinama života pisac je s roditeljima živio na relaciji Njemačka – Sveti Martin na Muri gdje su Novakovi imali obiteljsku kuću. Majku Novak ne spominje poimence, ali ističe kako je vrlo važna figura u njegovu životu. Novakova je devet godina starija sestra Sanja pohađala školu u Međimurju pa je, dok su roditelji radili u Njemačkoj, skrb o njoj preuzela baka. U kratkom predstavljanju samog sebe na stranici *crnamatizemla.com* i u gotovo svakom intervjuu te na književnim tribinama na kojima sudjeluje autor sestru spominje kao strogu kritičarku svega što on napiše te osobu koja ga je naučila čitati i pisati. Događaj koji je, prema riječima samog autora, obilježio njegovo rano djetinjstvo rana je smrt oca, Augusta Novaka. Naime, nakon očeve smrti, majka i četverogodišnji Novak trajno se vraćaju iz Njemačke u Međimurje. U Svetom Martinu na Muri autor pohađa osnovnu školu te se iz tog razdoblja prisjeća kako ocjene iz predmeta Hrvatski jezik i Tjelesna i zdravstvena kultura nisu govorile u prilog tome da se radi o budućem lingvistu, književniku i europskom viceprvaku u karateu. Upisavši gimnazijski opći smjer u Čakovcu, Novak se susreće s profesorom hrvatskog jezika i književnikom Ivanom Pranjićem. Profesora Pranjića autor ističe kao motivatora i uzor koji ga je potaknuo na pisanje i „naučio zapisivati misli“ (Novak, 2013).

U jesen je 1998., nakon što je shvatio da fakultet prava nije za njega i da ga više zanimaju *Kafka, Foucault i K. D. Lang koji podbadaju de Saussurea*, upisao dvopredmetni diplomski studij

---

¹ stereotip. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58036>. Pristupljeno 1. 9. 2020

kroatistike i germanistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (Novak, 2013). Tijekom diplomskog studija, u razdoblju od 2001. do 2005., Novak je napisao svoj književni prvijenac, roman *Obješeni*, koji je 2005. objavljen u sklopu biblioteke *Insula* koja okuplja djela međimurskih pisaca. Autor u svojem osvrtu na recepciju tog djela piše kako je roman izvan Međimurja prošao neopaženo, a kao razlog navodi kako kritika i javnost slabo prate književnu djelatnost izvan centara izdavaštva (Novak, 2013). Iste je godine Novak obranio diplomski rad *Njemačko-hrvatski code switching u drami Gospoda Glembajevi Miroslava Krleže* koji je napisao pod mentorstvom Velimira Piškorca, profesora na Odsjeku za germanistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. (Zanimljivo je da se upravo postupkom code switchinga, tj. naizmjenične uporabe dvaju ili više jezika u okviru jednog komunikacijskog događaja, Novak koristio u svojim romanima.) Nakon obrane diplomskoga rada Novak je zaposlen kao znanstveni novak na Odsjeku za germanistiku u sklopu znanstvenog projekta o višejezičnosti dr. Zrinjke Glovacki Bernardi te blisko surađuje s profesorom Piškorcem. Profesora Piškorca Novak spominje kao *vrhunskog pedagoga i mentora*, osobu koja ga je naučila težiti *preciznosti* (Novak, 2013).

U akademskoj godini 2006./2007. upisuje poslijediplomski studij opće lingvistike na matičnom fakultetu. Doktorsku disertaciju koja se bavi višejezičnošću i kolektivnim identitetom iliraca poput Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskog pod naslovom *Rekonstrukcija jezičnih biografija pripadnika ilirskoga pokreta. Prilog povijesnoj sociolingvistici hrvatsko-njemačkih jezičnih dodira*, Novak je obranio u ožujku 2011. Kasnije, 2013., Novak će objaviti monografiju pod naslovom *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca: jezične biografije Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga* u kojoj je proširio i preradio svoju doktorsku disertaciju. Znanstvene radove Novak objavljuje u časopisima *Jezikoslovlje*, *Kaj*, *Strani jezici* i *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*. Od 2005. sudjeluje u stvaranju i izdavanju časopisa *Suvremena lingvistika*. Radovi su većinom lingvistički, oslonjeni na teze iz autorova doktorskog rada. Član je Organizacijskog odbora Riječkih filoloških dana, Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku te Hrvatskog društva pisaca.

U razdoblju od 2005. do 2012. na dodiplomskom studiju germanistike Filozofskog fakulteta u Zagrebu Novak kao viši asistent predaje kolegije *Sintaktička analiza I* i *Sintaktička analiza II*. Na kulturološkom smjeru dodiplomskog studija germanistike u akademskoj godini 2009./2010. predaje kolegij *Jezične biografije*, a godinu kasnije preuzima vođenje kolegija *Povijesna sociolingvistika*. Kao suradnik Novak djeluje na prevoditeljskom smjeru diplomskog studija

germanistike u sklopu kolegija *Idiomatika i stilistika hrvatskoga jezika* tijekom akademskih godina 2011./2012. i 2012./2013. U siječnju 2012. kao viši asistent počinje predavati na odsjeku za kroatistiku na Filozofskom fakultetu u Rijeci. Na jednopredmetnom dodiplomskom studiju predaje kolegije *Tvorba riječi hrvatskog standardnog jezika*, *Morfologija i tvorba riječi hrvatskog standardnog jezika* i *Morfologija hrvatskoga standardnoga jezika* kao viši asistent do 2014. kada napreduje u zvanje docenta, a 2019. postaje izvanredni profesor. U kraćem razdoblju, od 2015. do 2017., predaje kolegij *Njemačka poslovna glasila - primijenjena gramatika* u sklopu specijalističkog poslijediplomskog studija njemačko-hrvatske poslovne komunikacije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Na Odsjeku za kroatistiku autor je obnašao funkcije koordinatora za znanost (2012.) i predstojnika Katedre za hrvatski jezik (2017). U 2018. godini Novak je, kao potvrdu da svoj posao u nastavi dobro obavlja, dobio Nagradu za nastavnu izvrsnost.

Krunoslav Lokotar na književnim tribinama i u intervjuima povezanim s Novakom i njegovim romanima često voli spomenuti da je Novak, uz znanstveničku, nastavničku i književnu karijeru, u razdoblju od 1992. do 2009. bio uspješan sportaš, bavio se karateom. Od 1998. bio je kategorizirani vrhunski sportaš Hrvatskoga olimpijskog odbora. Članom karate reprezentacije Republike Hrvatske postaje 1998., na Svjetskom prvenstvu 2002. osvaja bronzu, a na Europskom prvenstvu 2006. osvaja srebro. Karate je važan dio autorova života jer je tijekom bavljenja tim sportom upoznao suprugu i majku svoje troje djece, Mirnu Šenjug, također vrhunsku sportašicu (Novak, 2013).

4. Recepcija romana Kristiana Novaka

4.1. Hibridni horizont očekivanja u romanu Črna mati zemla

Iako se Novak pojavio na (lokalnoj) književnoj sceni još 2005. romanom *Obješeni*, o njegovim se romanima počelo pisati tek 2013., kada, kao novi književnik i nepoznato lice, izdaje roman *Črna mati zemla* koji će biti odlično prihvaćen kod čitatelja i kritike i postati dobitnikom književne nagrade T-portala za roman godine (Lokotar u: Novak, 2017, 290). Treći Novakov roman, *Ciganin, ali najljepši* (izdan u nakladi OceanMore 2016.), doživio je još veći uspjeh: osim što je i taj roman izabran za T-portalov roman godine, postat će i dobitnikom čak dviju književnih nagrada, Književne nagrade *Ksaver Šandor Gjalski* za najbolje prozno ostvarenje u Republici Hrvatskoj 2017. godine te Nagrade *Fran Galović* koja se dodjeljuje najboljoj knjizi hrvatskih

autorica/autor na temu zavičaja i/ili identiteta. Oba su romana doživjela nova izdanja te prijevode na strane jezike i oba su adaptirana u kazališne predstave, *Črna mati zemla* u Zagrebačkom kazalištu mladih, a *Ciganin, ali najljepši* u Hrvatskom narodnom kazalištu. U pripremi je, prema riječima Kristiana Novaka, i filmska adaptacija romana *Črna mati zemla*.

Svojem su autoru romani, osim književnih nagrada, donijeli popularnost koja je dodatno uvećana autorovom otvorenošću prema čitateljskoj publici na brojnim javnim nastupima i u intervjuima te priznanjem da u svoja djela unosi autobiografske elemente, doživljava i događaje vezane uz svoj rodni kraj, ljude koje poznaje, da u romane unosi svoje osjećaje, nade i strahove i da na neki način vjeruje u terapijsku funkciju književnog djela, kako za onog tko djelo piše tako i za čitatelja. Otvorenost prema publici vidljiva je i na stranici *crnamatizemla.com* gdje autor ukratko iznosi detalje iz osobnog života, opisuje kako je stvarao romane te redovito izvještava čitatelje o svakom novom uspjehu svojih romana.

Novak je, kao što je istaknuto u biografiji, suvremeni hrvatski pisac podrijetlom iz Međimurja, sveučilišni profesor, znanstvenik na području lingvistike i sportaš. Svaka se od tih odrednica ogleda u romanima Kristiana Novaka i u tematskom i u jezičnom sloju romana. Zbog toga se u književnoj kritici njegovi romani prije svega promatraju kontekstu vremena u kojem su nastali, vremena koje vrlo upečatljivo reflektiraju i interpretiraju.

Tako Anja Žvorc u svome diplomskome radu, *Romani Kristiana Novaka*, Novakove romane smješta u kontekst suvremene hrvatske proze pozivajući se na djela Krešimira Nemeća (*Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*), Anere Ryznar (*Suvremeni roman u raljama života*) te Borisa Koromana (*Suvremena hrvatska proza i tranzicija*). Novakovi se romani, prema Žvorc, u suvremenu hrvatsku prozu uklapaju primjenom postmodernističkih tehnika poput žanrovske hibridnosti i poliperspektivnosti, naglašenom autorskom samosvijesti jer se autor bavi sebi bliskim temama i dva od tri romana smješta u rodno Međimurje te tematikom karakterističnom za suvremenu hrvatsku prozu: nasiljem nad manjinama, maloljetničkim delinkventnim ponašanjem i migrantskom krizom (Žvorc, 2019, 38). Radi se, dakle, o suvremenim temama koje se nalaze u horizontu očekivanja suvremenog čitatelja.

Roman nudi mogućnosti odabira unutar (od pisca) anticipiranog i predloženog horizonta očekivanja, čime zapravo stvara *hibridni horizont očekivanja*, odnosno sugerira čitatelju kako treba razumjeti njegov roman čime zapravo sugerira i sam horizont očekivanja. Pisac nudi repertoar mogućeg odabira značenja unutar toga horizonta i to od razine osobnog prijatelja pa do razine

književnog znanstvenika. *Hibridni horizont očekivanja* mora se odvojiti od pojma autoreferencijalnosti zato što je *hibridni horizont očekivanja* tek sugestija čitateljima o mogućoj interpretaciji romana, dok se autoreferencijalnost u tekstu ostvaruje upućivanjem na svoju *vlastitu strukturu, kod, poetičku ili žanrovsku pripadnost* (Biti, 1997, 23). Naime, to se vrlo slikovito prikazuje u romanu *Črna mati zemla* u ulomku u kojem glavni lik, pisac Matija Dolenčec, mašta o pozitivnoj recepciji svojeg budućeg romana te ujedno potencijalnom čitatelju nudi mogućnosti njegova razumijevanja:

- *E, jebote, ovo je najbolje kaj sam čitala zadnjih godina. I plakala sam i smijala se. Kakva imaginacija! Nemrem vjerovati da osobno poznajem nekoga tko tak piše;*
- *Ispričavam se, jeste li Vi možda Matija Dolenčec? Jeste li vi napisali onu knjigu o Romima? Oprostite mi što Vam ovako upadam, ali ono je sjajno. To je ono što ovoj naciji treba, reći joj što ju ide, hračnuti Hrvatima u facu. Biste li htjeli gostovati u mojoj emisiji u nedjelju popodne?;*
- *Dolenčec je svojom novom knjigom uspio prikazati tragičan potencijal donjega doma komedije dell'arte suvremene hrvatske javnosti;*
- *Prvo izdanje Dolenčecova romana rasprodano u tek nekoliko tjedana. Riječ je o potresnoj priči u kojoj su prikazane sve razine mržnje prema Drugom i Drukčijem u tranzicijskoj Hrvatskoj;*
- *Prikazavši nemoć običnog čovjeka, koji može biti samo dionikom, ali ne i pokretačem povijesnih procesa, mladi Matija Dolenčec osigurao si je nagradu Europske udruge Roma* (Novak, 2017, 23-24)

Dolenčec je svoje potencijalne recipijente diferencirao jezično, mijenjajući diskurs od razgovornog prema publicističkom i popularnoznanstvenom, ali i prema onome što ti pretpostavljeni čitatelji od književnog djela očekuju. Tako oni, sukladno svojim očekivanjima, u osvrtima na djelo ističu upravo one njegove komponente zbog kojih djelo smatraju uspelim i umjetnički vrijednim. Nadalje, zamišlja žensku čitateljicu, sebi blisku osobu (obraća mu se s „ti“) koja kao osnovnu kvalitetu djela ističe snažan, rekli bismo katarzičan, dojam koje je djelo ostavilo na nju - *i plakala sam i smijala se* (Novak, 2017, 23) te iskazuje divljenje piščevoj imaginaciji, mašti (koja se, poznato je, od romantizma na različite načine povezuje uz umjetničko stvaranje).

Da se radi doista o romantičarskom doživljaju pisca Dolenčeca kao iznimnog pojedinca, odvojenog od običnoga svijeta, vidi se i po rečenici u kojoj čitateljica, piščeva poznanica, iskazuje

svoje nevjerovanje da upravo ona ima tu sreću da poznaje takvu osobu: *Nemrem vjerovati da osobno poznajem nekoga tko tak piše* (Novak, 2017, 23). U drugom zamišljenom dijalogu Dolenčecu se obraća novinar iz čijeg govora opet možemo iščitati kakav odnos ima prema piscu i njegovu romanu. Naime, iako poziva autora da mu bude gost u emisiji, jasno je da ga on sam, a ni njegovo djelo ne zanima: ne zna naslov romana (*ona knjiga o Romima*) i zapravo mu je samo važan njegov politički i eventualni provokativni potencijal: *To je ono što ovoj naciji treba, reći joj što ju ide, hračnuti Hrvatima u facu* (Novak, 2017, 23).

U trećem zamišljenom osvrtu Novak će parodirati onu vrstu znanstvenika koji se koriste naizgled vrlo učenim izrazima, no iz čijih rečenica najčešće nije posve jasno što su htjeli reći. Četvrti će komentator jasno izreći ono što se obično u interpretaciji književnih tekstova zove idejom (ili vrlo uopćenom) temom djela: *Riječ je o potresnoj priči u kojoj su prikazane sve razine mržnje prema Drugom i Drukčijem u tranzicijskoj Hrvatskoj* (Novak, 2017, 24). Posljednji komentar prilično je općenit i nedorečen u prvome dijelu - roman prikazuje *nemoć običnog čovjeka, koji može biti samo dionikom, ali ne i pokretačem povijesnih procesa* (Novak, 2017, 24) te iznenađujući (zbunjujući) na kraju, kad informacija da si je *mladi Matija Dolenčec osigurao (...)* *nagradu Europske udruge Roma* (Novak, 2017,24) posredno zapravo govori o temi (odnosno likovima) romana.

Dakle, u navedenom ulomku romana pisac Matija Dolenčec anticipira reakcije i komentare svojih budućih čitatelja i kritičara. Time Novak na zanimljiv i duhovit način propituje mogućnosti odabira unutar predloženoga *horizonta očekivanja*, što se može smatrati literarnim novumom, usmjeravajući pozornost čitatelja na one attribute za koje smatra da bi mogli biti najzaslužniji za uspjeh djela. Pri tome pisac čitatelju sugerira odabir nekih ključnih riječi u tome „hibridnome horizontu očekivanja“ poput: dojmljivo, maštovito, katarzično, potresno, tragično, provokativno, aktualno.

4.2. Auroreferencijalnost u romanu *Obješeni*

Postmodernistička poetika, posebice autoreferencijalnost, vidljiva je već u Novakovu prvijencu, *Obješenima*. Autoreferencijalnost je, kao što je objašnjeno u teorijskom dijelu rada, upućivanje teksta na vlastitu strukturu, jezik i stil te pripovjedača. Takav književni postupak možemo pronaći u djelima pisaca koji su dio književnog kanona poput Cervantesa, Balzaca i Marinkovića. U drugom navedenom ulomku, u autoironijskom diskursu autoreferencijalni pripovjedač pokazuje kako je svjestan uloge čitatelja, ali i svoje uloge pripovjedača koji odlučuje o čemu će pripovijedati.

Roman *Obješeni* autor je objavio 2005. u sklopu biblioteke Insula, malog, lokalnog nakladništva kojeg financijski podupire grad Čakovec, a čiji je urednik književnik Miroslav Gakić. Novakov je književni prvijenac prošao nezapaženo zbog toga što, prema njegovim riječima, *nacionalnu stručnu javnost i kritiku ne zanima nešto što se događa izvan centara izdavaštva (...)*(Novak, 2013). *Obješenih* će se čitatelji sjetiti nakon uspjeha *Črne mati zemle* i čekanja trećeg romana *Ciganina, ali najljepšeg*. Novakov će se urednik, Krunoslav Lokotar, na *Obješene* osvrnuti tek u svojem komentaru *Črne mati zemle* na *crnamatizemla.com* te ustvrditi kako bi, *da rukopis nije bio objavljen, pročitao (Obješene) do kraja i vjerojatno zvao autora na razgovor za dalju razradu rukopisa* (Lokotar, 2013).

Književni kritičar Božidar Alajbegović 2013. će, za *Moderna vremena*, intervjuirati Kristiana Novaka zbog uspjeha *Črne mati zemle* te će se u razgovoru s autorom dotaknuti i *Obješenih*. Govoreći s odmakom o svojem prvijencu, Novak će u intervjuu otkriti kako piše *o stvarima koje su mu najbliže, pa to itekako vrijedi i za taj roman*. Budući da je roman počeo pisati 2001. tijekom studija, likovi su *Obješenih* upravo studenti iz provincije, kao što je bio i on. Na to razdoblje života Novak gleda kao na vrijeme *redefiniranja sebe i Drugog, odrastanja, u skladu s tim i infantilnosti i regresije (...)* pojačano višestrukim prelaženjem granica, prije svega sigurnosti i životnog (i jezičnog) prostora (Novak, 2013).

Priču nam u *Obješenima*, u četiri od pet strukturnih cjelina, pripovijeda objektivni pripovjedač u trećem licu. Cjeline označene brojevima podijeljene su u manja poglavlja označena početnim slovima imena glavnih likova u romanu. Zvonko Kovač u eseju za zbirku *Domovinski eseji* biblioteke Insula iz Čakovca primjećuje poliperspektivnost u romanu, ali i Novakovo poigravanje strukturom, jezikom i ponavljanjem pojedinih događaja tako što ih se pripovijeda iz

različitih gledišta. Pripovjedač u poglavljima *Obješeh* prenosi perspektivu jednog od likova te čitatelja uvodi, osim u događaje i međusobne odnose, u duševno stanje lika o kojem pripovijeda. Novak napominje kako je s vremenom shvatio kako je *stvorio (...) tri lika, složio ih, onako kako se valjda slažu likovi, od reziduala sebe samoga i elemenata iz okoline koji pašu u njihovu priču i gledao ih kako reagiraju*. (Novak, 2013).

U prvom dijelu romana pripovjedač posredno prenosi događaje i unutarnja razmišljanja likova, upoznaje čitatelja s glavnim likovima, odnosno njihovim perspektivama: riječ je o troje studenata iz provincije, Michaeli, Damiru i Svenu, koji borave u Zagrebu zbog studija. U Damirovu točku gledišta i „njegova“ poglavlja pripovjedač čitatelja uvodi *in medias res* opisom njegova buđenja iz sna u sobi studentskog doma S. koje je uzrokovala buka iz sobe ispod. U sobi ispod odvija se spolni odnos Svena i Michaela, Damirova ponajboljeg prijatelja i bivše djevojke. Tu informaciju čitatelj doznaje iz Damirove perspektive. Međutim, pojedinosti i sadržaj njihova razgovora prije i poslije spolnog odnosa čitatelj saznaje tek u „njihovim“ poglavljima/perspektivama. U poglavljima *Prvog dijela* pripovjedač kroz različite perspektive čitatelja upućuje u povijest odnosa triju likova. Bježeći vlakom u nepoznato od Michaela i Svena te sebe sama, Damir na kraju *Prvog dijela* upoznaje čovjeka koji mu nudi karijeru plaćenog ubojice.

Dakle, Damirova se priča u jednom trenutku tematski udaljava od Svenove i Michaeline, a pripovjedač upoznaje čitatelja s Michaelinom i Svenovom ljubavnom pričom iz očišta dvaju fokalizatora, Svena i Michaela. Tako čitatelj dobiva dvostruki uvid u njihov prvi spoj koji svatko, naravno, doživljava na svoj način. Kovač u takvom ponavljanju istog događaja unutar romana vidi *dragocjenu književnu zališnost, pa je možda šteta što se ta igra nije još i više razvijala ili barem još koji puta uspješnije ponovila* (Kovač Z., 2009, 288). Fokalizacijom pripovjedač ispunjava praznine koje bi ostale neispunjene da pripovjedač promatra situaciju iz perspektive jednog lika. Na taj način Novak sugerira da nema jedne objektivne istine nego je ona ovisna o onome tko pripovijeda i iz čije se perspektive pripovijeda. Fokalizacijom će se Novak služiti i u drugom i trećem romanu, *Črnoj mati zemli* i *Ciganinu, ali najljepšem*. U *Črnoj mati zemli* Matija Dolenčec pripovijeda svoju priču s pozicije odrasle osobe i pozicije djeteta, dok se o zločinu u *Ciganinu, ali najljepšem* pripovijeda tako da priču prenosi više različitih pripovjedača koji čitatelju donose svoja viđenja događaja. Druga je cjelina u *Obješehima*, ujedno i najkraća, napisana u obliku dijaloga i razmjene ljubavnih poruka između Michaela i Svena

U trećem, četvrtom i petom dijelu (epilogu) pripovjedač se često izravno obraća čitatelju te ga poziva da on sam prosudi o događajima i likovima:

No, odvlačiš me, vrli čitatelju, u krivom smjeru. Sveprisutni osjećaj da još nismo rekli dovoljno o njoj sada valja odlučno zauzdati. (Novak, 2005, 75)

Sada se vjerni čitatelj možda sjetio braka svojih roditelja, veze poznanika ili vlastite ljubavne neavanture koju ja, ništarija skribomanska, smatram beznačajnom. Ha (zapravo sam samodopadno frknuo)! (Novak, 2005, 111)

Treći dio i Četvrti dio, u poglavljima u kojima pripovjedač govori o Damiru, obuhvaćaju njegovu obuku u prostorijama tajne vladine agencije te njegovo djelovanje kao profesionalnog ubojice i dvostrukog agenta u Zagrebu. Sve je opisano i ispriповijedano u stilu klišeja iz holivudskih akcijskih filmova. U Michaelinim i Svenovim poglavljima, osim što opisuje njihovu ljubavnu vezu te, naposljetku, raspad te veze, pripovjedač nas upućuje i u Svenovu tjeskobu povezanu s problemima u odnosu s roditeljima i nedostatkom motivacije u izvršavanju obaveza na fakultetu te u Michaelino promišljanje o seksu. *Peti dio* s podnaslovom *epilog iliti još malo pa gotovo* otkriva kako je Damir doživio živčani slom te boluje od neke vrste shizofrenog poremećaja tjelesne zakočenosti, a svoj život dvostrukog agenta proživljava u glavi. Roman završava ponovnim okupljanjem tri glavna lika u Damirovoj sobi i prizorom u kojem se drže za ruke s pripovjedačevim mislima:

U svijetu prošaranom granicama između komplementarnih shvaćanja ljepote, istine i dobrog.

Troje ljudi koji možda u tom trenu misle isto. Troje ljudi koji možda u tom trenu ne misle isto. Troje ljudi koji možda u tom trenu žele misliti i osjetiti isto. Nije li to dovoljno. (Novak, 2005, 181)

U razdoblju od 2005. do 2013., *Obješeni* su doživjeli tek dva autorska čitanja. Prvo je autorsko čitanje *Obješeni* 2006. objavila književnica Irma Kovačić Kučić koja je primijetila slojevitost Novakova prvijenca u smislu ispreplitanja više priča i pripovjednih tokova što je krasilo i kasnije Novakove romane:

Čudesna je i izuzetna slojevitost ovoga romana. U njemu čitamo faktografiju naše suvremenosti, ljubavnu priču, vrlo eksplicitne erotske scene dvoje ljudi, iz njega učimo o najpoznatijim mafijama svijeta kao i o razlikama među njima. (...) Roman obiluje na jednoj

strani gotovo feljtonskom dokumentarnošću, a na drugoj elementima fantastike, krimića, erotizma...(Kučić, 2006.)

Drugu recenziju romana 2009. napisao je Zvonko Kovač u sklopu Domovinskih eseja biblioteke Insula. Kovač u svojem eseju piše o Novakovu kombiniranju standardnog jezika s međimurskim kajkavskim te primjećuje kako razlike između idioma u oprekama standardnog i ruralnog te visokog i niskog autoru služe za propitivanje funkcionalnosti dijalekta u pripovijedanju i stvaranju dijaloga između likova.

Žvorc se u svojem diplomskom radu o Novakovim djelima sažeto dotaknula autorova prvijenca. U poglavlju *Obješeni* ukratko prepričava radnju romana te ga pokušava tematski odrediti, a u *Motivsko-tematskim poveznicama romana* Žvorc primjećuje opreku provincije i grada, poliperspektivnost i žanrovsku hibridnost u *Obješenima* te potkrepljuje svoje tvrdnje esejom Zvonka Kovača i djelom *Suvremena hrvatska proza i tranzicija* Borisa Koromana.

U nedostatku znanstvenih i kritičkih radova o *Obješenima*, treba spomenuti dvije kritike s *Goodreads*². Čitatelj romana *Vatroslav Herceg* pročitao je djelo početkom 2017. te se kratko osvrnuo na strukturu, likove i stilske osobitosti djela poput kombiniranja *urbanizirane štokavštine* i kajkavštine. Korisnik zaključuje kako se roman na kraju pretvara u klišej. Čitatelj *Ivan* također je pročitao roman 2017. iščekujući *Ciganina, ali najljepšeg*. Novaka naziva najeksponiranijim hrvatskim autorom. Komentirajući u većem dijelu teksta kritiku *Vatroslava Hercega* osvrnuo se na teoriju kako su Damirovi ulomci *klišezirani* retoričkim pitanjem nije li autor u klišej ušao s namjerom.

4.3. Autobiografski sloj u romanu *Črna mati zemla*

Črna mati zemla je, s mekim uvezom, prvi put izdana 2013. u sklopu biblioteke *KaLibar* urednika Krunoslava Lokotara u okviru tadašnjeg hrvatskog izdavačkog diva, Algoritma. Novak i Lokotar na stranici *crnamatizemla.com* iznijeli su svoja razmišljanja o procesu stvaranja književnog djela, od prvog rukopisa do izdavanja te uredničkih i marketinških izazova prilikom izdavanja. Njihovi iskazi svjedoče koliko je dug put od rukopisa do izdanog djela, ali su i dokaz primjenjivosti književnoteorijskih pojmova poput *horizonta očekivanja*.

Novaka i Lokotara povezao je Franjo Janeš, pisac i profesor s Odsjeka za germanistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu koji je Novaku, tadašnjem kolegi s odsjeka preporučio Lokotara

---

² <https://www.goodreads.com/book/show/17981947-obje-eni>, preuzeto 28. kolovoza 2020

kao urednika koji voli raditi s mladim piscima, a Lokotaru, uredniku s kojim je kao književnik surađivao, mladog pisca i njegov prvi roman, *Obješene*. Urednik je, prema vlastitim riječima, već ranije imao predodžbu o Odsjeku za germanistiku kao mjestu koje je već iznjedrilo nekoliko dobrih pisaca poput Janeša i Vidulića pa je zaista pročitao prvi Novakov roman za koji će kasnije ustvrditi kako bi ga vrlo vjerojatno, da nije objavljen, on objavio.

Lokotar se u osvrtu na roman *Črna mati zemla* na *crnamatizemla.com* te u uredničkom komentaru na poleđini prvog izdanja prisjeća kako je od rukopisa i nacрта Novakovo djelo postalo jedan od najuspješnijih hrvatskih romana. Lokotar je, pročitavši rukopis *Črne matizemle*, zaključio kako je Novak talentirani pisac, ali potreba za objašnjavanjem svake misli i rečenice guši tekst što je pripisao Novakovoj zaokupljenosti znanstvenim radom.

U osvrtu na roman Lokotar piše kako je, dobivši u ruke treći put prerađeni i uređeni rukopis, pomislio kako bi roman mogao biti *toliko dobar da to ne smije reći odmah autoru, da se ne umisli* (Lokotar, 2013). Takav je napredak urednik pripisao Novakovoj disciplini i volji, koje je povezo s njegovom sportskom karijerom te akademskom obrazovanošću. Čuvši da je Novak profesor na Odsjeku za germanistiku, pretpostavio je da bi se moglo raditi o potencijalno dobrom piscu, a kasnije prilikom uređivanja i čitanja rukopisa romana, probleme je, poput opširnosti i prevelike zagušenosti teksta, pripisao Novakovu pisanju doktorske disertacije. Novakov napredak i posvećenost usavršavanju teksta pripisao je Novakovoj disciplini stečenoj na sportskim borilištima. Kasnije, u uredničkom komentaru na poleđini prvog izdanja romana, Lokotar će za Novaka i njegovo djelo ustvrditi kako je riječ o djelu koje *pokazuje raskoš talenta i umijeća autora koji će, nastavi li pisati, postati jedan od najznačajnijih suvremenih domaćih autora* (Lokotar 2013), što dodatno objašnjava zašto su čitatelji *Črne matizemle* željno iščekivali *Ciganina* ili se dohvaćali *Obješenih*.

Autor u svojem prisjećanju na proces pisanja navodi kako je *triprovodna motiva* pronalazio u *različitim razdobljima* života. Prema Novaku, istaknute je motive poput smrti bliske osobe, serije samoubojstava te stvaranja lažnih sjećanja preuzeo iz svojih iskustava te iz svoje okoline što ukazuje na autobiografski sloj romana. Autor o smrti oca piše iz vlastitog iskustva, prisjeća se kako je trajalo *možda malo duže od pola godine* te da je *to bilo stanje umišljenog uzajamnog prešućivanja* između djeteta i odraslih. Seriju je samoubojstava također preuzeo iz sjećanja na osnovnoškolske i srednjoškolske dane kada su se *u Međimurju zaredala samoubojstva u kratkom vremenu i na vrlo ograničenu području*. Treći je motiv, motiv stvaranja lažnih sjećanja, autora

zainteresirao tijekom studija kada se bavio pitanjem *u kolikoj je mjeri sjećanje kao zadržavanje elemenata stvarnoga iskustva zapravo moguće, a koliko je ono kreativan proces u kojemu se prešućuje, dodaje, oduzima, preoblikuje i kalemi iz tuđih sjećanja* (Novak, *O nastanku romana*, 2013). Novak iz svoje okoline preuzima i jezik kojim je napisao roman. Osim standardnog jezika, roman je dijelom napisan na kajkavskom dijalektu međimurskog podneblja, a u prologu se romana oponaša znanstveni stil. Autor je na pitanje o ulozi kajkavskog u romanu u intervjuu s Božidarom Alajbegovićem (*Moderna vremena*, Alajbegović, 2013.) izjavio kako za njega, unatoč tome što se kajkavski percipira kao jezik humora i konflikta, kajkavski ima *još i veći kapacitet za ozbiljnu emociju, pa i tragiku*. Navedeni su elementi dokaz kako Novakovo djelo sadrži autobiografski sloj jer su neki strukturni elementi i činjenice preuzeti iz stvarnog života autora. Novak je Matiji Dolenčecu i *Crnoj mati zemli* posudio preuranjenu smrt oca, život u malom selu u Međimurju, ulogu pisca u usponu i kajkavsko narječje.

Črna mati zemla 2016. naći će se na popisu izborne lektire u prijedlogu Nacrta za kurikulum predmeta Hrvatskog jezika što će izazvati polemiku u javnosti. Građanska inicijativa *U ime obitelji* predložit će izbacivanje Novakova djela s popisa lektire zbog ulomka koji opisuje silovanje malodobnog dječaka u romanu te će to ocijeniti neprimjerenim za dob i razvoj učenika. Novak će se na negativne reakcije osvrnuti činjenicom da on nije bio u povjerenstvu koje je kreiralo popis lektire i nije mogao utjecati na uvrštavanje svog djela na taj popis te će iznijeti statistički podatak da, u dobi kada bi djeca trebala čitati scenu silovanja, svaka peta djevojčica i svaki dvadeseti dječak trpe seksualno zlostavljanje. Svoj odgovor na te kritike zaključuje: *Pročitajte cijeli roman. Mučna scena nije sama sebi svrhom, ona je samo dio propitivanja mehanizma u kojem zajednica propusti percipirati i kazniti zločin, propitivanja uzroka i posljedica tog događaja. Još jednom, i neka bude za svagda - scena je odvratna jer je opisani čin odvratniji. I znam samo jednu stvar koja bi bila odvratnija od te scene. Ne napisati je. Zažmiriti i praviti se da ne postoji* (Novak, Tportal, 2016).

Priča *Črne mati zemle* strukturirana je, ako se u strukturu ubroje *Proslov* i *Epilog*, u pet dijelova, a počinje kao neki napeti krimić, *faktografijom o bizarnim zbivanjima u jednom izmišljenom selu, toliko dobro izmišljenom da se čini stvarnim* (Tolić, 2013). *Prolog* romana napisan je u obliku znanstvenog izvještaja o seriji samoubojstava u neimenovanom međimurskom selu 1991. Većina imena i podataka u izvještaju iz *Prologa* izmišljena je, poput imena znanstvenika koji su se bavili tim slučajem. Izvještaj je uvjerljiv i realističan zbog stvarnih podataka, imena i događaja, poput broja stanovnika u Međimurskoj županiji prema popisu iz 1991. Spominju se

televizijska emisija *Latinica* te časopis *Društvena istraživanja* kao mediji koji su se bavili tim slučajem učestalih samoubojstava, a slučaj se uspoređuje i s masovnim samoubojstvom 918 pripadnika kulta *People's temple* iz 1978. U drugom dijelu izvještaja iznose se rezultati istraživanja. Istraživanje je provedeno među određenim brojem stanovnika neimenovanog sela, a propituje njihove obrasce objašnjavanja okolnosti zbog kojih je došlo do osam samoubojstava u kratkom razdoblju 1991. Jedno od objašnjenja koje ispitanici nude kao razlog velikog broja samoubojstava nadnaravna je moć sedmogodišnjeg dječaka koji se u izvještaju navodi pod inicijalima M. D. Autor *Prologom* daje romanu uvjerljivost i u čitatelju budi želju za istraživanjem sljedećih poglavlja.

U drugoj cjelini, *Sakupljači sekundarnog otpada*, čitatelje o početku, tijeku i raspadu ljubavne veze između mladog pisca Matije Dolenčeca i Dine Podgajski izvještava pripovjedač u trećem licu koji kao fokalizatora u većini slučajeva koristi Matiju.

Već je u prvih nekoliko dana Matija vidio da Dina rijetko ulazi u konflikt s ljudima, ali izuzetno često sa stvarima. Ujutro, kad su i njezine kretnje još napola bile u svijetu sna i neprilagođene stvarnosti, ona se sudarala s okolinom. (Novak, 2017, 35)

Međutim, u nekim se dijelovima pripovijeda i o Dininoj perspektivi kako bi čitatelj dobio čim bolju sliku o Matiji.

Očekivala je od Matije nepredvidljivost i očekivala je kreativan odnos prema istini. Isprva ga je uspijevala i romantizirati, kao što se može romantizirati kreativan odnos cigana prema konceptu vlasništva. (...) Baš svaki put kad bi pogledala prema njemu je vidjela neko novo mjesto u koje će upisati malo skrivene sebe. (Novak, 2017, 51)

U *Sakupljačima sekundarnog otpada* pripovijeda se, osim o Matijinoj ljubavnoj vezi, i o Matijinoj kreativnoj krizi poslije prekida. U formi unutarnjeg monologa čitatelj dobiva uvid u Matijino unutarnje stanje i razmišljanje o književnom stvaranju, odnosno opet o potencijalnoj čitateljici svojeg romana (*kratkokosoj sisatoj studentici*) i njezinu „horizontu očekivanja“.

*Mrzio je svaki vješt okret u radnji, svaku savršeno originalnu opservaciju. Kad je pročitao pasus iz Murakamijevog *Sputnika o djevojci koja gubi tramvajske karte*, na tren je pomislio da može, možda, probati malo promijeniti stvar pa upotrijebiti i kasnije se kleti da nije plagirao ako ga netko pita. Uvjeravao se da sigurno nitko ne bi pitao i da se to može prikazati i kao vješta intertekstualna igra koja bi neku simpatičnu kratkokosu sisatu studenticu etnologije i češkog mogla prikovati za knjigu i nukati ju da o njoj priča svojim*

možda još sisatijim prijateljicama. Ubrzo je odustao, jer više nije bilo dvojbe. Bio je spreman i ukrasti, samo da konačno napiše nešto. (Novak, 2017, 64)

O onome što će se događati u trećoj cjelini, *Kako nacrtati učomas*, saznajemo od pripovjedača u trećem licu još u drugoj cjelini. On prati Dolenčeca sve do trenutka kad okidač, riječ *butandiol*, dozove njegova prava sjećanja o djetinjstvu nazad. Dolenčec počinje pisati Dini pismo u kojem joj otkriva istinu o djetinjstvu te u drugom poglavlju čitatelj ima uvid u početak pisma, dok je sadržaj pisma zapisan u trećoj i četvrtoj cjelini romana.

U cjelini *Kako nacrtati učomas* odrasli Matija Dolenčec pripovjedač je u prvom licu koji se s odmakom prisjeća tragičnih događaja iz djetinjstva koje je, otišavši iz Međimurja u Zagreb, potisnuo i zaboravio. Odrasli se Matija u toj cjelini prisjeća očeve smrti, svojeg nerazumijevanja te smrti i odbijanja da je prihvati kao nešto što se stvarno dogodilo, prisjeća se krivnje koju je kao petogodišnje dijete osjećao misleći da je on svojim ponašanjem uzrokovao očevu smrt, pokušaja vraćanja oca s mjesta na koje je otišao, izoliranosti od vršnjaka, života u Jugoslaviji te dva izmišljena prijatelja iz mraka, Hešto i Pujtoa. U trećoj se cjelini Hešto i Pujto pojavljuju kao Matijino društvo u trenucima samoće te postaju sinonim za zlo koje Matija osjeća u sebi i u svojoj okolini. Zanimljivo je svakako spomenuti da su Hešto i Pujto imena nastala od uzvika kojima je Matijina baka dozivala kokoši, a koje je dječja svijest personificirala.

U četvrtoj cjelini, *Kutije za bijes*, Matija pripovijeda o događajima koji su se zbili u proljeće 1991., dvije i pol godine nakon događaja iz treće cjeline. Tada se u malom međimurskom selu u kojem živi sedmogodišnji Matija počinju događati samoubojstva. Osim što pripovijeda o samoubojstvima, Matija kao pripovjedač daje i dobar povijesni okvir osvrćući se na stvare događaje u tom razdoblju poput raspada Jugoslavije, osnivanja hrvatskih političkih stranaka, događaja vezanih uz Domovinski rat. Kada se Matija suočava sa samoubojstvima u svojoj okolini, u kazivanje priče uključuju se Hešto i Pujto kao svjedoci samoubojstava, glasovi razuma kojima Matija sebi pokušava objasniti razloge zbog kojih su se ljudi ubili, razloge koji njega oslobađaju krivnje i odgovornosti. Hešto i Pujto o užasima i samoubojstvima progovaraju na dijalektu te pomažu Matiji u prepričavanju okolnosti koje su dovele ljude do samoubojstva.

Epilog je zapravo telefonski dijalog između Matije Dolenčeca i njegove bivše djevojke Dine. Nekako se čini da slojevitost radnje, motiva i likova najbolje sažima Tanja Tolić u dijelu svojeg članka:

Črna mati zemla, usprkos naslovu, nije roman obojan isključivo nijansama crne, iako u njemu ima mnogo tamnih tonova, gubitaka, pa čak i jedan slučaj pedofilije koja se ove godine, po drugi put, nametnula kao tema u nekom hrvatskom romanu. "Črna mati zemla" ima i mnogo svijetlih tonova i uistinu je, kako kaže Matija u pismu Dini, ponajviše priča o ljubavi (Tolić, 2013).

Strukturna, stilska i tematska slojevitost romana potaknula je odličan prijem autora i njegova djela u znanstvenim, kritičkim i kulturnim krugovima, a redateljica u Zagrebačkom kazalištu mladih, Dora Ruždjak Podolski smatrala je kako roman zaslužuje kazališnu adaptaciju pa je u suradnji s dramaturgom Tomislavom Zajecom prilagodila tekst romana izvođenju na sceni. Premijera je predstave *Crna mati zemla* izvedena u travnju 2017. Budući da je većina dijaloga u romanu napisana na kajkavskom dijalektu specifičnom za međimursko selo, glumci su uz pomoć fonetičarke Ines Carević uvježbavali izgovor dijelova na kajkavskom. Predstava počinje predavanjem o samoubojstvima u malom međimurskom selu. Iznose ga znanstvenici dr. Miholjek Lazanin i dr. Perković koje glume Pjer Meničanin i Milica Manojlović. Kasnije će Meničanin i Manojlović postati demoni Hešto i Pujto, produkt mašte malog Matije. Tijekom predstave znanstvenici i demoni više se puta izmjenjuju usred scene, demoni prijete i psuju na kajkavskom, dok znanstvenici iznose pojedinosti o samoubojstvima na standardnom jeziku. Ruždjak Podolski je lik Matije Dolenčeca, shvaćajući kako u romanu odrasli pripovjedač retrospektivno pripovijeda perspektivu djeteta, odlučila prikazati prisustvom dvaju glumaca koji tumače Matiju na sceni. Glumac Adrian Pezdirc izgovara tekst Matije Dolenčeca-djeteta i Matije Dolenčeca-mladića te ih predstavlja svojom pojavom na sceni, ali Matiju kao dijete predstavlja i devetogodišnji Nikola Ljutić koji na neki način gledateljima dočarava da se Matija svojom ispovijesti vraća u prošlost. Protok se vremena u predstavi sugerira scenama u kojima sudjeluje cijeli ansambl poput grupnog izvikivanja krilatice *Drugarstvo je naše najveće bogatstvo!* kako bi se dočarala škola u vrijeme Jugoslavije. Zajec i Ruždjak Podolski velik su prostor u predstavi dali mitološkim i fantastičnim elementima iz romana. Baka, koju uvjerljivo glumi Urša Raukar, prenosi Matiji i njegovu prijatelju Dejanu Kunčecu legende o svečarima i murskim deklicama i prva doziva demone iz mraka. Matijinu djevojku Dinu, koja na početku ostavlja Matiju, ali sluša i gleda njegovu ispovijest iz pozicije gledatelja, glumi Mia Melcher. Na kraju predstave, Melcher pjeva tradicionalnu međimursku pjesmu *Dej mi Bože joči sokolove* te se s vrha gledališta vraća na pozornicu. Prikazana je i scena silovanja djeteta pa je zbog toga uz predstavu stavljena oznaka da je primjerena za one

starije od 13 godina. Predstava će otvoriti nove perspektive u recepciji romana, a mladom slovenskom redatelju, Roku Bičeku dati ideju za filmsku adaptaciju. Projekt je trenutno u fazi predprodukcije.

Širok opseg tema koje su obrađivali proučavatelji Novakova drugog romana dokaz je da je Novak uspio potaknuti svoje čitatelje na promišljanje o djelu. Znanstveni radovi o romanu većinom se bave proučavanjem pripovjednih tehnika, tematskom slojevitošću, motivima zavičaja i jezičnom raznolikošću romana. Ivana Paljug u diplomskom radu *Adaptacija romana Črna mati zemla* bavi se intermedijalnim vezama između romana i predstave *Črna mati zemla*. U radu Paljug obuhvaća pripovjedne tehnike kojima se Novak koristio u romanu. Koristeći priručnik Maše Grdešić, *Uvod u naratologiju*, odnosno Genettovu tipologiju pripovjedača, Paljug je odredila pozicije pripovjedača u pojedinim dijelovima romana. *Proslov* je, prema Paljug, ispriповijedao *objektivan, ekstradijegetički pripovjedač s vanjskom fokalizacijom*, dok u *Sakupljačima sekundarnog otpada* priču prenosi ekstradijegetički/heterodijegetički pripovjedač koji pripovijeda u trećem licu o životu odraslog Matije te koji postupkom *psihonaracije* daje uvid u unutrašnje razmišljanje fokalizatora. Fokalizatori kroz čije misli pratimo priču drugog poglavlja odrasli su Matija Dolenčec i njegova djevojka Dina Gajski.

Paljug svoje teze potkrepljuje odlomcima iz dijelova romana te zaključuje kako priču kazuje *sveznajući ekstradijegetički pripovjedač, pouzdani glas koji poznaje glavne junake i vlada pripovjednom situacijom*, ali *poštuje kod unutarne fokalizacije te prešućuje određene buduće informacije, kako bi se one naknadno otkrile* (Paljug, 2020, 26).

U sljedeća dva dijela, prema Paljug, *priču pripovijeda bliskiji, intimniji glas u prvom licu, a fokalizator postaje šestogodišnji dječak*. Paljug koristi Genettovu tipologiju pripovjedača kako bi objasnila prijelaz s pripovijedanja u trećem licu na pripovijedanje u prvom licu. *Time se unutar intradijegetičke otvara hipodijegetička razina (umetnuta dijegeza, priča u priči)*, za čije će pripovijedanje biti zadužen Matija, sada u ulozi intradijegetičkog/homodijegetičkog pripovjedača (Paljug, 2020, 26). Autorica rada spominje tri funkcije hipodijegeze koje u romanu vrše poglavlja *Kako nacrtati ućomas* i *Kutije za bijes*. Eksplikativna otkriva uzročno-posljedičnu vezu između kreativne i ljubavne krize odraslog Matije i događaja iz djetinjstva koje je Matija potisnuo. Tematska se funkcija, prema Paljug, očituje u strukturi *mise en abyme*, gdje hipodijegetički tekst zrcali višu razinu romana, ispriповijedanu u drugoj cjelini. Djelatna funkcija hipodijegeze

podrazumijeva da ispriповijedano djeluje na daljnji razvoj događaja pa u *Epilogu* možemo vidjeti naznake pomirbe između Matije i Dine.

Fonostilem iz naslova trećeg dijela, *Kako nacrtati učomas*, Paljug označava kao dokaz koji ukazuje na odnos između tipa pripovjedača i dijegetičke razine koju pripovijeda. Fonostilem učomas otkriva kako dijegetička razina izranja iz svijesti lika koji je ujedno i pripovjedač, tj. već samim naslovom ukazuje na intimno poznavanje svijeta pripovijesti, jer je pripovjedač u prvom licu lik kroz čiju fokalizaciju promatramo zbivanja (Paljug, 2020, 27). Takvog pripovjedača Paljug, prema Genettevoj tipologiji, određuje kao *autodijegetičkog*. Odrasli je Matija pripovjedno *ja* koje nastoji ostati izvan pripovjednog svijeta te na taj način dosljedno slijediti perspektivu pripovijedanog *ja* djeteta Matije. Novak to postiže tako da odrasli pripovjedač na nekim mjestima u hipodijegetičkoj pripovijesti naglašava svoju vremensku udaljenost od opisivanih događaja i naknadne spoznaje kojima sada barata. Čitatelji romana prepoznat će taj vremenski odmak, *po upotrebi perfekta* (Paljug, 2020:27), u činjenici da se pripovjedno *ja* uvijek koristi standardnim jezikom, a dijalekt je u romanu jezik prošlosti te da postoji nekoliko adresata priče unutar samog teksta. Naime, odrasli Matija priču zapisuje za djevojku Dinu te autore znanstvenog izvještaja iz *Prologa*. Uloga Dine kao adresata vidljiva je u scenskom prikazu romana. U predstavi odrasli Matija daje monološke iskaze Dini koja većinu scena iz prošlosti promatra iz publike te na taj način izjednačava svoju poziciju s publikom. Promjenom pozicije pripovjedača i dijeljenjem glasa na odraslog i infantilnog, on postaje manje pouzdan te se nameće pitanje je li sjećanje *pouzdan izvor informacija za priču, budući da je sjećanje samo po sebi nesavršeno i ograničeno protokom vremena* (Grdešić, 2015, prema: Paljug, 2020, 30).

Funkciju je infantilnog pripovjedača i njegove uloge u dočaravanju dječje traume u *Črnoj mati zemli* proučavala Andreja Brkljačić u svom diplomskom radu *Infantilno pripovijedanje i dječja trauma u romanima Hotel Zagorje, Sloboština Barbie i Črna mati zemla*. Razlikujući pojmove *dječje* i *infantilno* pripovijedanje, Brkljačić smatra kako se, u romanima koje je obuhvatila radom, *infantilno* pripovijedanje u prvom licu pojavljuje kako bi se čitatelju što autentičnije prenijela trauma koju proživljava glavni lik kao dijete. Infantilno pripovijedanje u *Črnoj mati zemli* spaja znanje i iskustvo odraslog i osjećaje djeteta što pomaže čitatelju da shvati ozbiljnost i težinu traume koju proživljava lik Matije Dolenčeca u Novakovu romanu. Dijete ne može objasniti događaje bez naknadne pameti koju posjeduje odrasli pripovjedač, dok odrasli pripovjedač ne može vjerno prenijeti dječje osjećaje vezane uz traumu. (Brkljačić, 2019)

Evelina Rudan u znanstvenom radu *Prijevod usmenih strahova u pisanu tjeskobu ili poetički učinci predajnih elemenata u romanima Živi i mrtvi Josipa Mlakića i Črna mati zemla Kristiana Novaka* promatra funkciju predajnih elemenata u pisanom izražavanju straha u romanima Kristiana Novaka i Josipa Mlakića. Rudan piše kako je u Novakovu romanu česta leksemska pojava straha te se riječ pojavljuje na *strateški važnim mjestima u kompoziciji romana*. Strateška mjesta o kojima govori Rudan dijelovi su u kojima Matija počinje nazirati tragove svoje prošlosti poput razgovora sa sestrom u drugom dijelu romana. U trećem i četvrtom dijelu, Novakovi pripovjedači opisuju psihički doživljaj i fizičko motoričke reakcije straha, a Rudan posebno intrigira kajkavski izraz *škruapi* koji označava *fizičku reakciju na strah* (Rudan, 2018, 282). Novak ga opisuje ovako: (...) *ali te dvije stvari nisu jedno te isto. Škruapi su osjećaj poprskanosti istodobno kapljicama kipuće i ledene vode, kada čovjeku nije ni toplo ni svježije nego samo izuzetno neugodno.* (Novak, 2017, 135)

Predaja se, zbog svoje fleksibilnosti kao usmenog oblika, unutar teksta *Črne mati zemle* uspješno prenosi u tri navrata. Elementi usmenog oblika predaje u romanu služe kao *okvir i polazište za tri aktualizacije emocije straha zajednice pred neobičnim događajima kojima valja naći objašnjenje* (Rudan, 2018, 282). Treći dio romana, *Kako nacrtati učomas*, počinje Matijinim prisjećanjem na predaju o *svečarima*, o nastanku seoskog groblja u davno doba, koju mu je, kao djetetu, ispričavjerala baka. Bakine priče u Matiji će izazvati strah od mitskih, izmišljenih bića, poput *svečara* i *murskih deklica*, koja žive na, za dijete, strašnim mjestima poput šume ili duboke rijeke, ali i nadu kako će upravo kod tih bića pronaći mrtvog oca i vratiti ga kući. Rudan će tu naivnu djetetovu nadu u spas oca objasniti ovako:

(...) *kao što homodijegetski pripovjedač s vremenske distance u odrasloj dobi ne može ispričati (prema vlastitom iskazu) te strašne događaje nikako drukčije nego započinjući 'legendom', tako ni lik djeteta Matije Dolenčeca u dječjoj dobi ne može složiti suvislu priču u vezi sa smrću oca jer ne postoji nitko od odraslih u njegovoj okolini tko bi mu dao ikakvo suvislo objašnjenje. Mora se dovijati slažući priču od fragmenta koje slučajno čuje i tumači na svoj način. Osim toga, mori ga i sumnja u vlastitu krivicu, a ritualni karakter sprovoda, o kojem također nitko ne razgovora s njim, pojačava mu osjećaj da je s jedne strane riječ o predstavi, a s druge da je dovoljno da se ocu nekako uspije ispričati zbog neke nesmotrene izjave o smradu, pa će se on vratiti* (Rudan, 2018, 283).

U četvrtom dijelu romana, *Kutijama za bijes*, postoje dijelovi gdje se ostvaruje hipohipodijegetička razina na kojoj izmišljeni demonski prijatelji dječaka Matije, Hešto i Pujto, postaju pripovjedači hipodijegetičke priče. Oni, kao sveznajući pripovjedači, nadopunjuju iskaze dječaka Matije o samoubojstvima informacijama o prošlosti, mislima i osjećajima prije čina svake žrtve, a koje on, zbog svoje dobi, nije mogao vidjeti ili čuti. Čitatelj tako dobiva i više informacija negoli očekuje od djeteta pripovjedača, a uvođenjem demonskih likova i njihovom sveznajućom ulogom *razbija se iluzija realističkog pripovijedanja* (Paljug, 2020, 31).

Promatrajući poziciju odraslog pripovjedača koji pripovijeda kroz infantilnog fokalizatora, Levanat-Peričić *Črnu mati zemlu* uspoređuje s romanom *Hotel Zagorje* Ivane Simić Bodrožić. U oba romana odrasli pripovjedač iz sadašnjosti prisjeća se vlastite percepcije svijeta kao djeteta. Dok su događaji iz Domovinskog rata u *Hotelu Zagorje* povezani s osobnom tragedijom, nestankom oca u Vukovaru, u *Črnoj mati zemli*, dječak Matija Dolenčec, slušajući o nekim događajima poput incidenta u Borovu i osnivanja HDZ-a koje u razgovoru spominju odrasli, zaboravlja na gubitak oca, demone koji ga proganjaju i društvenu izopćenost.

Miranda Levanat-Peričić u radu *Protumjesta grada i produkcija protupovijesti u suvremenom hrvatskom romanu* analizira četiri suvremena hrvatska romana na temelju njihova *konfliktnog odnosa prema priznatoj ili afirmiranoj povijesti* (Levanat-Peričić, 2015, 135). Levanat-Peričić sagledava razlike u tumačenju povijesti te tvorenja identiteta književnih likova između romana Ivane Sajko (*Povijest moje obitelji od 1941. do 1991., i nakon*), Zorana Ferića (*Kalendar Maja*) Olje Savičević Ivančević (*Adio, kauboju*), Ivane Simić Bodrožić (*Hotel zagorje*) i Kristiana Novaka (*Črna mati zemla*). Autori romanak koje Levanat-Peričić uzima u obzir osvrću se na dijelove povijesti, ali se u pripovijedanju ne koriste historiografskim podacima, nego kao pripovjedači i likovi daju svoje viđenje određenih povijesnih okolnosti te ih samim time ironiziraju i mijenjaju. Mjesta su radnje njihovih romana, kako ih naziva Levanat-Peričić *protumjesta, ispražnjeni lokaliteti opterećeni vremenom i odbačenim povijesnim značenjima* (Levanat-Peričić, 2015, 135), koja svojim pravilima u likovima romana stvaraju osjećaj pripadnosti ili isključenosti. Uspoređujući *Črnu mati zemlu* s romanom *Adio, kauboju* Olje Savičević Ivančević, Levanat-Peričić ističe kako je povratak u djetinjstvo u tim romanima *ujedno i povratak u zatvoreni dijalekatski heterotopijski prostor u kojemu vlada tradicionalna kvazivječnost, pogodna za njegovanje iluzije o fiksnom identitetu*. Levanat-Peričić se, kako bi objasnila tezu o tvorenju identiteta na temelju *bezvremenosti, zaostalosti i tradicionalnosti* periferije služi osobitostima koje

nudi *Črna mati zemla*. Retrospektivnost je, prema Levanat-Peričić, u *Črnoj mati zemli* usporediva s romanom *Adio, kauboju* Olje Savičević Ivančević jer se pisci oba romana služe vraćanjem u prošlost, u zavičajni prostor glavnog lika kako bi riješili njegovo posttraumatsko iskustvo. U Novakovu se romanu mladi pisac Matija Dolenčec u Zagrebu, gradu koji mu je služio kao skrovište od mračnih događaja iz djetinjstva i mjesto zaborava, prisjećanjem vraća na mjesto traume, u malo međimursko selo. Levanat-Peričić primjećuje kako se u romanu stvarni i fikcionalni događaji međusobno ne dotiču. Rat se odvija daleko od Međimurja pa ga dijete fokalizator doživljava kroz priče, a seriju samoubojstava emocionalno proživljava jer odrasta u neposrednoj blizini žrtava. Vodeći se *idejom identiteta kao diskurzivne konstrukcije, koja se konstruira kroz jezik i u jeziku*, autorica primjećuje kako se u Novakovu romanu, kao i u romanu Olje Savičević Ivančević, standardni jezik koristi kako bi se pripovijedalo u/iz sadašnjosti, a dijalekt se koristi kako bi se prizvala trauma u prošlosti.

4.4. Izgradnja stereotipa u romanu *Ciganin, ali najljepši*

Ciganin, ali najljepši najrecentniji je Novakov roman, izdan 2016. u nakladničkoj kući OceanMore. Portal *Romi. hr* objavio je članak u kojem se Novak osvrće na probleme pisanja o Romima u književnosti, pozitivnim i negativnim stereotipima vezanim uz Rome i ostale društvene skupine koje su obuhvaćene u romanu:

Čini mi se da je jedna velika zapreka u pisanju o likovima Romima činjenica da je bez istraživanja i intervjuiranja jako teško steći uvid u njihove stvarne životne probleme i kolektivne mehanizme, a druga je činjenica da će se onaj koji se upusti u takav pothvat suočiti s kritikom da pokušava nametnuti nekakav dominantan narativ o Romima (ili „romskom pitanju“) u Hrvatskoj. Te sam činjenice bio svjestan i prije nego što sam počeo pisati roman, kao što sam bio svjestan činjenice i da je jedna stvar pisati o romskoj obitelji koja živi na Peščenici, druga o Romima u Pitomači, treća o Romima koji žive u Međimurju. (...) Za mene bojazan od toga da me se prozove za pokušaj diktiranja „dominantnog narativa“ nije bio dovoljan da odustanem od pisanja (Romi. hr, Novak, 2016).

Autora se zaista prozvalo kako pokušava nametnuti svoj narativ o romskoj zajednici u Međimurju, da pokušava revitalizirati pogrdni naziv *Ciganin* u javnom diskursu te da se bogati na temelju knjige koja govori o Romima. Saborski zastupnik za romsku Veljko Kajtazi takvim je tvrdnjama prozvao autora u priopćenju za medije 2018. Novak je ubrzo u svojem odgovoru

zastupniku Kajtaziju istaknuo kako njegova priča nije napisana kako bi potpirila mržnju među ljudima, nego da bi istaknula potrebu da se svakom građaninu Hrvatske, neovisno o etničkoj, vjerskoj i nacionalnoj pripadnosti, omogući normalan život.

Novaka je kao autora zanimala ovisnost pojedinca o zajednici i ovisnost zajednice o slici koju šalje prema drugima:

Moj je autorski interes bio usmjeren na pojedinca koji je „otpao“ od čvrste strukture zajednice. Četiri su pripovjedne linije u romanu, od kojih jednu kazuje sredovječna Hrvatica zbog profesionalnog neuspjeha suočena s izolacijom u svome rodnom selu, drugu zidar Kurd koji bježi iz sjevernog Iraka u Francusku, treću policajac, a četvrtu mladi međimurski Rom u svojevrsnome dvostrukom stanju izopćenosti (Romi. hr, Novak, 2016).

Svaka od tih skupina je, prema Novaku, u hrvatskom društvu osuđena na neku vrstu stereotipa. Novak u *Ciganinu* koristi postojeće društvene stereotipe prema određenoj društvenoj skupini kako bi ih dekonstruirao u likovima sredovječne raspuštenice, romskog mladića, bliskoistočnog migranta i policajca, ali će, kroz svoje pripovjedače, iznijeti i stereotipe njihovih društvenih skupina prema ostalima. Čitatelj će također, tijekom čitanja romana, preispitivati svoje stereotipe o određenim društvenim skupinama.

Jakov Sabljčić i Tina Varga Oswald u svojem radu *Stereotipi kao strukturni elementi u romanu Ciganin, ali najljepši Kristiana Novaka* daju pregled stereotipa u romanu po poglavljima i pripovjednim licima. Sabljčić i Oswald razjašnjavaju funkciju i vrstu stereotipa u pojedinim dijelovima romana pomoću teorije o *drugima*, društvenim skupinama koje su na neki način različite od naše. Na primjeru Roma, autori objašnjavaju pojedinu vrstu stereotipa. Etnički i društveno-kulturni stereotipi su, prema Sabljčiću i Oswald, prisutni u svakodnevnom jeziku u govoru kroz fraze *lažeš kao Cigan, biti prljav kao Ciganin, živjeti kao Cigani, ima ih kao Cigana*, a moralni stereotipi označavaju vjerovanje da unutar stereotipizirane zajednice postoji oblik društvene svijesti i skup nepisanih pravila po kojima ta zajednica živi pa je tako i u slučaju s međimurskim Romima.

Roman je strukturiran u sedam cjelina nazvanih po određenim strahovima (osim zadnje koja nosi naziv *Nekrofilija*) i sastavljenih od manjih poglavlja, iskaza, označenih početnim slovom imena jednog od četiriju pripovjedača u prvom licu iz čije se perspektive poglavlje pripovijeda. Tek je jedno, posljednje poglavlje, napisano u stilu medicinskog izvještaja o stanju pacijenta. Radnja romana odvija se u dva međimurska sela, Sabolščaku u kojem živi većinsko hrvatsko

stanovništvo te Bukovu Dolu, romskom naselju. Događaji o kojima pripovijedaju pripovjedači događaju se u različitim trenucima u prošlosti.

Prva cjelina, *Ojkofobija* (što označava strah od poznatog), uvodi nas u pripovjedne iskaze dvaju pripovjedača. Milena, sredovječna povratnica u rodno selo nakon neuspjeha u većoj sredini svoju priču pripovijeda neimenovanoj osobi ženskog roda, po svemu sudeći novinarki te se na toj poziciji, *prilikom* čitanja Mileninih poglavlja, nalazi čitatelj. Obraćajući se novinarki, Milena se, dakle, obraća i čitatelju. Prvi narativni tok romana govori o ljubavi između Hrvatice i Roma i zaprekama na koje ta ljubav nailazi. Povratak u rodno selo Mileni teško pada zbog predrasuda njezinih sumješтана, stanovnika male sredine koja je zatvorena i koja svakog koji je pokušao pobjeći i izvući se iz seoskog gliba gleda kao društvenog otpadnika, pa se njezin povratak u selo doživljava kao neuspjeh. Milenu će prodrmati lik mladog Ciganina Sandija, soboslikara u njezinoj kući, u kojeg će se zaljubiti. U jednom od Mileninih iskaza iz prve cjeline, Novak zapravo sažima jezični stereotip iz samog naslova, veznik ali u funkciji dijeljenja, ne riječi, nego ljudi: *Ova između, ova prokleta, ali. To je riječ uljez, to je zla riječ. Ne smije joj biti mjesto u rečenicama o ljudima. Ako si s krive strane te riječi, ona te zauvijek dijeli od dobrih riječi (...). Sandijevi su za nas s te krive strane, shvatila sam. Od svega dobrog i lijepog dijeli ih riječ koja kaže da nisu sasvim vrijedni toga.* (Ciganin, ali najljepši, 2017, 69)

Iskaz migranta Nuzata pripovijeda se tako da dva pripovjedača u prvom licu daju iskaze. Pripovjedač u prvom licu, prevoditelj, nepotpuno prenosi Nuzatove riječi policijskim inspektorima te čitatelju daje svoje viđenje događaja. Drugi pripovjedač u prvom licu je Nuzat iz čijeg iskaza saznajemo više o događajima na njegovu putu od Mosula do Sabolščaka.

Nudim ga cigaretom, ponavljam mu da je na sigurnom. U nekoliko navrata pokušavam ga prekinuti i navesti da priča. Uspijevam pitanjem što poneseš kada želiš prijeći pola svijeta.

***

Na početku sam imao jednu veću i jednu manju torbu. Dvije litre vode, bademe u staklenci, žilete, pjenu nisam uzeo. Stavio sam i košulja koliko je išlo, najbolju na dno, da obučem čisto kad stignem stricu u Calais. Još dva para hlača, sa strane napunio gaćama i čarapama. Na vrh tri-četiri konzerve, desetak čokoladica, sprej protiv komaraca.

***

Stavio je i krpu kojom će čistiti cipele. Trese se od smijeha i kašlja. Pazi što je čovjeka brinulo. U Francuskoj svi imaju čiste cipele. (Novak, Ciganin, ali najljepši, 2017, 32)

Prevoditelj dodatno tumači Nuzatove iskaze. U prvoj cjelini emigrant iznosi svoje razloge bijega iz Mosula koji se sprema za dolazak vojske Islamske države, objašnjava odnose arapskih stanovnika prema kurdskoj manjini kojoj pripadaju on i njegova obitelj te razmišljanja o svojem putu prema Calaisu u Francuskoj. Njegovi iskazi završavaju u drugoj cjelini, *Spektrofobiji*, poglavljem *Tebi pobjeda, meni poraz*. Nuzat se na svojem putu sprijateljuje s Arapom Azadom koji će se odreći svih etičkih normi i držati se samo jednog imperativa: Preživjeti. U velikom dijelu svojih iskaza Nuzat se osvrće na svoj život i obitelj u Mosulu, ženu Dilaru i djecu. Čitatelj iz prepričavanja razgovora s Dilarom dobiva uvid u situaciju u Mosulu u kojem, nakon Nuzatova odlaska, gradom upravlja ISIL. U Sabolšćak dvojica migranata dolaze preko Turske, Grčke i Bosne, a Nuzat sa svakim korakom gubi dio svojeg identiteta zbog Azada koji će, kako bi prehranio sebe i prijatelja, početi krasti, varati i ubijati.

Prema tumačenju Varge Oswald i Sabljića, Nuzat u svojim iskazima pokazuje predrasude prema Europljanima i Arapima povezane s njihovim načinom razmišljanja i života:

Ne poštuju starije. On meni kako su im djeca razmažena derišta koja postaju pohlepni bezbožni odrasli. Zato nemaju poštovanja prema drugima kad odrastu pa odlaze s oružjem u daleke zemlje i uzimaju tuđe. Oni uče svoju djecu da se moraju boriti, a mi svoju da poštuju starije (Novak, Ciganin, ali najljepši, 2017, 35).

Ojkofobija u kontekstu romana, prema Sabljiću i Vargi Oswald, označava strah od sličnosti s Drugim, u ovom slučaju s Romima, jer Milena primjećuje u jednom od iskaza kako je ono čega se Sabolšćanci zapravo boje prepoznavanje sebe u Ciganu.

Naslov druge cjeline, *Spektrofobija*, što označava strah od vlastita odraza, možemo objasniti na način da je Milena, ušavši u ljubavnu vezu s Romom, pokvarila i poremetila odraz svoje društvene skupine i zato će se ostali stanovnici Sabolšćaka buniti zbog Sandijeve prisutnosti u Mileninoj kući. Način razmišljanja sela najbolje ocrta citat iz Milenina iskaza: *Selo je otac, ja sam kći. Znamo kako to ide s kćerima kod nas. Pazi da se ne sazna. Kad ti sin jebe, k'o da ti jebeš. Kad ti jebu kćer, k'o da tebe jebu* (Novak, Ciganin, ali najljepši, 2017, 100).

Sandi na drugi način odražava isti strah. On počinje oponašati Hrvate kako bi oni zaboravili da je on Rom, kako bi im se približio i uklopio u njihovo društvo, a druga strana, Bukov Dol, sve više ga odbacuje kao onoga koji misli da je bolji od njih, onoga koji je izdao njihov način života.

Novak u drugoj cjelini uvodi lik policijskog inspektora Plančića koji s kolegom Buleom kreće prema Međimurju kako bi razriješio slučaj dvostrukog ubojstva, ubojstva koje je povezano

sa svakim od četiriju pripovjedača. Plančić se u ovo poglavlje uklapa strahom od predrasuda među kolegama koji ga doživljavaju kao povlaštenog mladog nesposobnjakovića koji je uspio zahvaljujući vezama na visokom položaju. Plančićeva poglavlja s njim kao pripovjedačem počinju tek u poglavlju pod naslovom *Prokleta ozbiljna zavrzlama* u trećoj cjelini. Prije toga, u poglavljima koja prate policijske inspektore informacije o likovima Plančića i njegova kolege Bulea saznajemo iz njihova dijaloga u autu na putu iz Zagreba. Ta su poglavlja nazvana po stajalištima i izlazima s autoceste od Zagreba do Varaždinate državne ceste od Varaždina do Čakovca. Uz Plančića i Bulea, okolnosti zločina istražuje i lokalni policajac Padolek s kojim Bule često ulazi u konflikt ismijavajući ga na temelju jezičnih stereotipa o Međimurcima.

- *Tvoj naglasek – kaže Padolek.*
- *Ti se smiješ mom naglasku? Pa vi zvučite ko da je Mađar jebo Slovenca i ispalo govno progovorilo* (Novak, Ciganin, ali najljepši, 2017, 288).

Kada Plančić preuzima ulogu pripovjedača u prvom licu, obraća se, kao i Milena, novinarskom ženskom licu. Ni u poglavljima koje pripovijeda Plančić ni u onima koje pripovijeda Milena čitatelj ne dobiva eventualna pitanja, odgovore i replike novinarke na te iskaze pripovjedača, već mu se ostavlja da ih sam pretpostavi na temelju sadržaja iskaza. Plančić kritizira funkcioniranje policije na lokalnoj razini:

Ma, znaš što ću ti reći, sranje je uvijek s tim lokalnim policijama, nemaju dovoljno profiliranih ljudi. Par inspektora po liniji rada. Dvojica-trojica droga, par drugih organizirani kriminal, onda opći smjer u koji ide sve od maloljetničke do terorizma. A na kraju svi rade sve. Većinu vremena to i funkcionira, ali ne kada se pojavi ovako nešto. (Novak, Ciganin, ali najljepši, 2017, 154)

U svojim iskazima daje zanimljivo zapažanje o utjecaju medija na stereotipe o određenim društvenim skupinama poput migranata i Roma čime ukazuje na netaktičnost i bezosjećajnost suvremenih medija i novinarstva:

I umjesto da se netko ispriča što su zaoštrili situaciju neprovjerenim informacijama, oni guštaju. Sukob dvaju svjetova, bivši i suvremeni nomadi, ujedinjeni u krvavom zagrljaju različitosti. Koliko štofa za igre riječima. A usput malo Hrvatima špricneš, nek se ipak osjećaju krivima, jer, zašto ne bi i netko od naših poginuo u sukobu, iz solidarnosti. Ali baš nitko da kaže, e, ono što smo pisali o Sabolščaku, da, ipak nisu baš takvi šupci, zaboravite to, sori (Ciganin, ali najljepši, 2017, 347).

U cjelini *Ankilofobija, strah od paraliziranosti*, Novak uvodi i četvrtog pripovjedača, mladog Ciganina Sandokana Ignaca iz romskog naselja Bukov Dol. On svoje iskaze daje s ruba smrti, u međuprostoru s kojega ga u snu čuje Milenin djed Japica, a od smrti ga dijeli tek vrijeme potrebno da ispriča svoju priču o djetinjstvu među *svojima*, nepripadanju, pokušaju da pobjegne od imena i boje kože kojom je obilježen i da se uklopi u *Druge*, stanovnike Sabolščaka.

Došlo je do kraja, potrošile se niti. A moje je da padnem znaš. Ne mogu visiti ovako zauvijek. Ti me jedini čuješ Japica, molit ću te. Moraš ih odvezati, čvorove ovih niti, vidiš ih? Ovdje, iz leđa? Znam da me nećeš pustiti da visim. Dobar si čovjek Japica, odveži ih. Ne boj se, pronaći ćeš ih, vodit ću te. (Novak, Ciganin, ali najljepši, 2017, 48)

Strah od paraliziranosti ili nemogućnosti mijenjanja pozicije tijela možemo prepoznati u navedenom odlomku iz Sandijeva iskaza. Niti kojima je vezan Sandi simboliziraju sve strahove koje je Sandi u životu osjećao uključujući i one nastale zbog predrasuda prema Romima i njihovu načinu života kroz koje je ga je cijelo vrijeme gledalo selo Sabolščak, ali i naselje Bukov Dol. Stanovnici i jednog i drugog sela osuđivali su Sandija zbog toga što je pokušao izbjeći kolektivnu sudbinu svih Cigana i pošteno zarađivati za život radom. Sandi u Bukovu Dolu živi s majkom Albinom i poočimom Đanijem koji se trudi sačuvati mladog Sandija od utjecaja ostatka romske zajednice koja za život zarađuje krađom i skupljanjem otpada.

Pusti ove budale iz sela, nemoj za njima. Ako čujem da si ukro, ja te v Muru hitim, čuješ me? Ja te hmorim. Ako što nucaš, ja sam tu da ti dam. Nemoj slučajno da čujem. Rej fišori grade svoju sreću na tuđoj nesreći, a to je truli temelj. (...) Ti potraži čisto mjesto, učini ga svojim i tamo gradi. I zapamti da uvijek može drugačije, samo je teško (Novak, Ciganin, ali najljepši, 2017, 205).

Sandi će u svojim iskazima govoriti o odrastanju u Bukovu Dolu, *svojim* Romima i *Drugim* bijelima. Četvrtu cjelinu *Tripofobija, strah od rupa*, sačinjavaju Sandijevi, Milenini i Plančičevi iskazi. Strah od rupa u Sandijevim iskazima zapravo je strah od zaboravljanja na dobrotu koju su mu u djetinjstvu pokazivali Đani i poneka učiteljica u školi. Sandi pripovijeda o načinima svojeg preživljavanja nakon Đanijeva nestanka, druženju s Mirzom i Tompom, motivima koji se skrivaju iza ciganske krađe i tučnjave. Sandijeva je *rupa* najsiromašniji dio Bukova Dola, *Globoko* u kojem živi s majkom Albinom koja ga podsjeća na Đanijev nestanak i stalnu potrebu da krađe i vara kako bi prehranio teško bolesnu majku.

Strah od izbora, decidofobija, označava Sandijevu rastrganost između dva svijeta, neodlučnost da odabere samo jedan. U svijetu ga Bukova Dola drži osjećaj dužnosti prema Mirzi i Tompi koji su, prema Mirzinu tumačenju događaja, zbog njega boravili u zatvoru. U Sabolščak ga vuče ljubav prema Mileni, ali i osjećaj da napokon pripada tom svijetu, budući da ga je glava zajednice sela Sabolščak, branitelj Marijan Hamer uključio u svoj posao. Naziv se *Decidofobija* može protumačiti na temelju dvostruke društvene uloge Roma u Međimurju. Romi su u Međimurju, ovisno o narativu i potrebi autora narativa, ili žrtve ili neprijatelji.

Zadnja cjelina koja nosi naziv nekog straha je *Simetrofobija, strah od simetrije*, razotkriva priču o lancu krijumčarenja ljudi u Međimurju. Sandi, Milena i Plančić svaki iz svoje perspektive govore o krijumčarenju te se u ovoj cjelini napokon raspetljava misterij dvostrukog ubojstva u Sabolščaku. Sandijeva želja za uklapanjem u Sabolščak i u hrvatsko društvo oslabit će kada uvidi da postoji i mračna strana krijumčarskog posla u vidu pokapanja maloljetne djece migranta i seksualnih orgija s maloljetnim Moldavkama koje Hamer organizira za svoje suradnike na visokim pozicijama poput inspektora Padoleka koji se u ovom poglavlju otkriva kao krijumčarski doušnik. Mirza kao predstavnik Bukova Dola bit će taj s kojim će Sandi pokušati razriješiti svoje veze sa *svojima*. U poglavlju *Te noći* dogodit će se dvostruko ubojstvo koje će kasnije istraživati Plančić i Bule, u sukobu između Sandija i Mirze smrtno će stradati Azad i Mirza, a Sandi će biti u komi. Zanimljivo je kako su obojica ubijenih, prema stereotipima hrvatskog društva, tipični pripadnici svojih skupina, Roma i bliskoistočnih migranata. Mirza je problematični romski mladić koji je, kako bi dobio potvrdu od okoline kako je jak, krao i tukao pripadnike hrvatske većine, bez obzira na posljedice, a Azad je migrant koji je na svojem putu prema Europi ubio i ukrao da preživi. Unatoč tome što nije kriv za ubojstva i Sandijevo premlaćivanje, Nuzat priznaje krivnju.

Gle, svi smo mi u nekom trenu htjeli istinu, i policajci, i novine, i selo i ja. I ti. Ali svatko samo neku koja će raditi za njega, ništa više. (Novak, Ciganin, ali najljepši, 2017, 389).

Nekrofilija je posljednja cjelina romana u kojem Milena i Plančić na događaje gledaju s vremenskim odmakom i kazuju što se dogodilo nakon Nuzatova priznanja.

Sabljić i Varga Oswald u romanu pronalaze elemente kriminalističkog, ljubavnog i političko-društvenog romana. Roman se u okvir kriminalističkog romana uklapa pričom o istrazi dvostrukog ubojstva, a karakteristike se ljubavnog romana mogu primijetiti u Mileninim i Sandijevim iskazima. U radu ističu kako *Ciganin* kao društveni roman prikazuje etnički podijeljeno društvo u Međimurju. Autori zaključuju kako se ljubavni i kriminalistički okvir romana gradi na

stereotipima pa se kriminalistička priča oblikuje na rasnim stereotipima o hrvatskoj većini kao agresorima nad diskriminiranom romskom manjinom, ljubavna priča na kulturno-društvenim stereotipima o ljubavi između pripadnika dvije različite etničke skupine kao tabuu. Političko-društveni okvir romana prikazuje nastojanje društva da prevlada stereotipe i predrasude prema Romima i izbjeglicama kao Drugima.

Kao i *Črna mati zemla*, *Ciganin ali najljepši* doživio je dramsku adaptaciju u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu. Premijera predstave izvedena je u prosincu 2017., niti godinu nakon kazališne premijere *Črne mati zemle*. Kazališna je adaptacija djelo nagrađivanog dramaturga Ivora Martinića, a predstavu je režirao Ivica Buljan. Glumački ansambl HNK također je na autentičnosti izgovora međimurskog kajkavskog radio s fonetičarkom Carević. Predstava je strukturirana na način da gledatelj u nekim dijelovima na pozornici prati više događaja na različitim mjestima. Scenograf i redatelj pozornicu su organizirali tako da je kuhinjski stol za kojim sjede Sandi i Milena u Sabolščaku ujedno kuhinjski stol Nuzata i njegove obitelji u Mosulu, a ista će scena glumiti kafić, kuću romskog starješine te Hamerovu vikendicu. Glumci se na taj način brzo izmjenjuju na pozornici ili se pak radnja u Sabolščaku odvija na jednom kraju pozornice, a radnja u Bukovu dolu na drugom. Uloge Sandija i Milene igraju Filip Vidović kojemu je to prva veća uloga u ansamblu HNK-a te iskusna Nina Violić. U ansamblu predstave pojavljuje se nekoliko istaknutih imena poput Krešimira Mikića u ulozi Bulea, Gorana Grgića u ulozi Padoleka, Alme Price u ulozi Sandijeve majke Albine te Bojana Navojca u ulozi romskog starješine. Scenski je prikaz romana uglavnom uspješan jer su Buljan i glumci uspjeli prikazati većinu onoga što je iznijeto u romanu te uvjerljivo izreći neke od misli i poruka koje je zapisao Novak, ali je gledatelju koji nije čitao roman teško pratiti predstavu zbog prebrze dinamike scenskih izmjena.

Andrea Kovač u književnoj će kritici romana za *Moderna vremena* istaknuti kako Novakov roman dokazuje kako autor nije jedini koji stvara roman.

Sam jezik koji se koristi za sklapanje priče nužno je manjkav, ako ne i "lažljiv", no to je ujedno i onaj koji ga sluša ili čita. Tihi pjev kulture koji rezonira u pozadini romana ujedno je tužitelj i svjedok, pogled koji stvara i rastvara kompleksnu mitologiju romana, u kojoj je ponekad neizgovoreno važnije od izgovorenog upravo zato što često proizlazi iz nas samih. (Kovač A., 2017.)

To je, prema Kovač, *poklon u svijetu u kojemu se nacionalne, regionalne i lokalne mitologije počinju uzimati zdravo za gotovo*. Kovač će kritiku zaključiti riječima kako kulturne knjige

poput *Ciganin, ali najljepši najfinije rasturaju kulturni okvir, opreke i simbole određene zajednice i tale zlatnu telad na kojoj se grade kulturni i nacionalni mitovi (...)*. (Kovač A., 2017.)

5. Zaključak

Na recepciju romana Kristiana Novaka u hrvatskom javnom prostoru utjecale su prije svega provokativne i aktualne teme kojima se autor bavio, a zatim i način na koji su te teme u romanima prikazane (odnosi se to na često isticanu poliperspektivnost pripovijedanja i žanrovsku hibridnost). Poigravajući se konvencijama kriminalističkih i ljubavnih romana, unoseći u romane fantastične i bajkovite elemente te u pretežno tragični diskurs elemente komičnoga, Novak je uspio napisati tekst privlačan čitateljima i kritičarima. Izborom mjesta zbivanja, dotad u književnosti marginaliziranog Međimurja, kao poprišta sukoba dviju (i više) različitih etničkih zajednica i kultura, autor iznenađuje čitatelja. Iznevjerava i čitateljevu percepciju kajkavskoga narječja kao isključivo jezika humora i poruge: u romanima *Črna mati zemla* i *Ciganin, ali najljepši* Novakovi likovi na kajkavskom izgovaraju najstrašnije i najmračnije tajne. Novak se u romanima bavi aktualnim problemima hrvatskoga društva, ali i ljudske zajednice općenito: suživotom hrvatske većine i romske manjine, pedofilijom, kompleksom male zajednice, migrantskom krizom te krizom identiteta čovjeka u suvremenom dobu. Iz reakcija javnosti na te teme (posebno one kojih se teme izravno tiču) vidljivo je da romani posredno razotkrivaju suvremeno hrvatsko društvo kao zajednicu sklonu prešućivanju ili negiranju problema. Novak se u romanima koristi nekim uobičajenim postmodernističkim književnim postupcima poput autobiografskog sloja i autoreferencijalnosti. Autobiografski sloj najočitiiji je u glavnom liku romana *Črna mati zemla*, mladom piscu Matiji Dolenčecu. Priznavši u mnogobrojnim intervjuima da je u romane uvrstio dosta autobiografskih elemenata, govoreći o pisanju kao nekoj vrsti emocionalnog rasterećenja, autor uvelike određuje način čitanja svojih romana. Autoreferencijalnošću se najčešće koristi pripovjedač u *Obješenima* kako bi naglasio svoju pripovjedačku ulogu. Priča *Ciganina, ali najljepšeg* gradi se na stereotipima i predrasudama koje su utkane u različita društva.

No, osim što je napisao tematski i stilski vrlo intrigantne romane, Novak se vrlo predano i iskreno posvetio i njihovoj promociji na književnim tribinama, u različitim medijima te na svojoj internetskoj stranici što je svakako utjecalo na njihovu recepciju. Ovdje spomenuti znanstveni i diplomski radovi o romanima Kristiana Novaka polaze većim dijelom od analize teksta i aktualnih

smjerova istraživanja književnosti te s pravom smještaju autora u tokove hrvatske suvremene književnosti i po temama kojima se bavi i po stilu kojim piše. Ovaj je rad nastojao pokazati da Kristian Novak po istim tim odrednicama (temama, stilu i jeziku) predstavlja novost u hrvatskoj književnosti te je to odredilo i recepciju njegova djela.

U samim romanima često će se kao motiv provlačiti razmišljanje, najčešće glavnog lika, o očekivanjima koja kao pisac (Matija Dolenčec), pripovjedač ili kazivač – svjedok o događajima treba ispuniti prema čitateljima ili slušateljima. U pojedinim će dijelovima romani i biti tako strukturirani da ta očekivanja zadovolje, no u nekim će dijelovima autor namjerno iznevjeriti očekivanja čime će zapravo stalno održavati napetost radnje i pažnju čitatelja. Kako bi se objasnili elementi Novakovih romane koji sugeriraju različite načine kako čitati i interpretirati romane unutar samih romana, u radu uvodimo pojam *hibridni horizont očekivanja*.

Literatura

- Novak, K. (2017). *Ciganin, ali najljepši*. Zagreb: OceanMore d. o. o.
- Novak, K. (2017). *Črna mati zemla*. Zagreb: OceanMore d. o. o.
- Novak, K. (2005). *Obješeni*. Čakovec: Insula.
- Beker, M. (1999). *Suvremene književne teorije* (2. izd.). (J. Heckman, Ur.) Zagreb: Matica hrvatska.
- Biti, V. (1997). *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brkljačić, A. (2019). *Infantilno pripovijedanje i dječja trauma u romanima Hotel Zagorje, Slobodina Barbie i Črna mati zemla*. Zagreb: Filozofski fakultet
- Culler, J. (2001). *Književna teorija - vrlo kratak uvod*. Prev. : F. Hameršak, & M. Hameršak, . Zagreb: AGM
- Dujmić Markusi, D. (2016). *Autoreferencijalnost u pripovjednoj prozi Ranka Marinkovića*. Zagreb: Filozofski fakultet
- Jauss, H. R. (1970). *Povijest književnosti kao izazov znanosti u književnosti*, U: M. Beker (ur.), *Suvremene književne teorije*, (str. 282 – 301). Zagreb: MH, 1999.
- Kovač, Z. (2009). *Domovinski eseji*. Insula, str. 288-291.
- Lešić, Z. (2003). *Poststrukturalistička čitanka*. Sarajevo: Buybook.
- Levanat-Peričić, M. (2015) *Protumjesta grada i produkcija protupovijesti u suvremenom hrvatskom romanu*. U: Božić, R., Sambunjak, S. (ur.) *Zadarski filološki dani* 5.
- Paljug, I. (2020). *Adaptacija romana Črna mati zemla*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Rudan, E. (2018). *Prijevod usmenih strahova u pisanu tjeskobu ili poetički učinci predajnih elemenata u romanima Živi i mrtvi Josipa Mlakića i Črna mati zemla Kristiana Novaka*. Poznań: Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences.
- Sabljić, J. & Varga Oswald, T. (2018) *Stereotipi kao strukturni elementi u romanu Ciganin, ali najljepši Kristiana Novaka*. *Visnyk of Lviv University: Series Philology*, 1-2 (69), 177-190
- Solar, M. (2001.). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- stereotip. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58036> .Pristupljeno 1. 9. 2020.

Stamać, A. (1986) Smjerovi istraživanja književnosti. U: Škreb, Z., Stamać, A. (ur.) Uvod u književnost, (str. 551 - 590) Zagreb, Globus

Žvorc, A. (2019.). *Romani Kristiana Novaka*. Zadar: Odsjek za kroatistiku

Internetski izvori

Alajbegović, B. (2013) *Kristian Novak: nikada neću imati potrebu pisati o nečemu što mi nije blisko*. Mvinfo. hr, 10. 6. 2013. <https://mvinfo.hr/clanak/kristian-novak-nikada-necu-imati-potrebu-pisati-o-necemu-sto-mi-nije-blisko> (pristupljeno 5. lipnja 2020.)

Kovač, A. (2017) *Kristian Novak: Ciganin, ali najljepši*, Mvinfo. hr, 3. svibnja 2017. <https://www.mvinfo.hr/clanak/kristian-novak-ciganin-ali-najljepsi> (pristupljeno 20. kolovoza 2020.)

Kritika *Obješenih*. (2020). Goodreads, <https://www.goodreads.com/book/show/17981947-objeseni>, preuzeto 28. kolovoza 2020.).

Kučić, I. K. (2006). *crnamatizemla.com*. <http://crnamatizemla.com/objeseni-2/recenzije-objesени/> (pristupljeno 15. srpnja 2020.)

Lokotar, K. (2013) Urednik Kruno Lokotar o romanu. *crnamatizemla.com*. <http://crnamatizemla.com/crna-mati-zemla-2/urednik-kruno-lokotar-o-romanu/> (pristupljeno 21. kolovoza 2020.)

Novak, K. (2016) *Stvar povjerenja ili koliko je velik začarani krug*. Romi. hr, 10. 10. 2016. <http://romi.hr/fokus/hrvatska/stvar-povjerenja-ili-koliko-je-velik-zacarani-krug> (pristupljeno 21. lipnja 2020.)

Novak, K (2016). *Kristian Novak sočno uzvratio svima koji bi ga potjerali iz lektire*. Tportal. hr, 7. 6. 2016. <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/kristian-novak-socno-uzvratio-svima-koji-bi-ga-potjerali-iz-lektire-20160606> (pristupljeno 15. lipnja 2020.)

Novak, K. (2013) *O nastanku Obješenih*. *crnamatizemla.com*, <http://crnamatizemla.com/objeseni-2/o-nastanku-objesени/> (pristupljeno 21. kolovoza 2020.)

Novak, K. (2013). *O nastanku romana*. *crnamatizemla.com*. <http://crnamatizemla.com/crna-mati-zemla-2/o-nastanku-romana/> (pristupljeno 21. kolovoza 2020.)

Novak, K. (2013). *Tko sam crnamatizemla.com*. <http://crnamatizemla.com/kristian-novak-2/tko-sam/> (pristupljeno 21. kolovoza 2020.)

Tolić, T. (2013) Potresan i izniman roman o dječaku koji je odbio povjerovati da mu je umro otac, najboljeknjige.com., 20. 5. 2013. <http://www.najboljeknjige.com/content/knjiga.aspx?BookID=1885#prettyPhoto> (pristupljeno 10. lipnja 2020.)